

บทบาทของตลาดต่อการค้าภายในและภายนอกในสมัยอยุธยาตอนกลาง พ.ศ. 2173-2231

จากสภาพทางภูมิศาสตร์ที่ตั้งของ เมืองพระนครหรืออยุธยา ที่มีความเหมาะสมดังได้กล่าวมาแล้ว ทำให้พระนครแห่งนี้ เป็นศูนย์กลางของราชอาณาจักร ที่มีความสำคัญในด้าน การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จากการศึกษา เรื่องการค้าของป่าอัน เป็น เงื่อนไขที่ทำให้ ตลาดการค้าของอยุธยาผูกพันกับการค้านานาชาติ โดยกระทำกันอย่างสืบ เนื่องตั้งแต่สมัย ต้นอยุธยา เป็นต้นมา ตลาดอยุธยาจะทำหน้าที่กระจายสินค้าป่าออกไปสู่ทะเลจีนตอนเหนือ คือ บริเวรหมู่เกาะริวกิว ตลอดจนบริเวรคานมหาสมุทรอินเดีย¹ จากการค้าสินค้าป่านี้จึง เป็น แรงผลักดันให้ตลาดของ เมืองพระนครหรืออยุธยาสร้างตัวจน เป็นศูนย์กลางการค้าที่โต เด่นและ เป็นที่รู้จักโดยทั่วไปในภูมิภาค เอเชียตะวันออกเฉียงใต้² ภาพที่ทำให้การค้าของอยุธยารุ่งเรือง อย่าง เด่นชัดนั้น เป็น เพราะตลาดในเมืองพระนครมีสินค้าส่งออกที่เป็นที่ดึงดูดให้พ่อค้านานาชาติ เข้ามามี 2 ประเภทใหญ่ด้วยกัน คือ สินค้าประเภทอาหาร ได้แก่ ข้าว เกลือ ปลาเค็ม เหล้า และผัก และอีกประเภทหนึ่งคือ สินค้าประเภทของป่า ประกอบด้วยไม้ฝาง ครั่ง ก่าขาน ไม้ท่อน งาช้าง หนังสัตว์ เขาสัตว์ นอกจากนั้นแล้ว ตลาดอยุธยาเป็นที่รองรับสินค้าเข้ามาจากจีน และอินเดีย ได้แก่ ผ้าไหม ผ้าฝ้าย ใบชา และเครื่องถ้วยจีน อันสินค้าเข้าเหล่านี้จะเป็นที่ ต้องการของประชากรภายใน เมืองและพ่อค้าชาวต่างประเทศ ดังรายงานจากชาวต่างประเทศ ที่เข้ามาได้บันทึกว่า

¹ ปารีชาติ วิลาวรรณ, "การค้าของป่าในประวัติศาสตร์อยุธยา พ.ศ. 1893-2310,"

(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 45-46.

² เรื่องเดียวกัน.

“ . . . วันนี้นำเข้าซื้อข้าวของเล็ก ๆ น้อย ๆ หลายสิ่งช่างหาซื้อยากเอาเสียแท้ ๆ เพราะพวกอังกฤษถึงที่นี้ก่อนเรา ได้ซื้อข้าวของไม่ว่าดีหรือ เลวไปเสียหมด ถ้าต้องการจะได้ของหายากที่นี้แล้ว จะต้องมาในระหว่าง เดือน เมษายนกับพฤษภาคม เพราะสำเภามาจากประเทศจีนและประเทศญี่ปุ่น พวกพ่อค้าชาติต่าง ๆ คอยมาวันซื้อส่งไปยังประเทศของตน และในปัจจุบันนี้เราจะหาซื้อของใหม่ที่ยังไม่ผ่านมือใครไม่ได้เลย เราตกเป็นเหยื่อของผู้ต้องการได้กำไรมาก ๆ ไป . . . ”³

นอกจากสินค้าเข้าจากจีนและอินเดียแล้ว ยังมีสินค้าจากหมู่เกาะริวกิว สิ่งทอง เครื่องเคลือบ ดาบและพัดญี่ปุ่น ที่มีจำหน่ายในตลาดอยุธยา จากการรายงานจาก เอกสาร “เรดิโตโซอัน”⁴ อัน เป็น เอกสารที่สำคัญที่ค้นพบใหม่ของญี่ปุ่นได้ให้ข้อมูลถึงความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างริวกิวกับจีน เกาหลี และบรรดาประเทศใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งอยุธยาด้วยโดยได้กล่าวถึงการค้าสำเภาระหว่างริวกิวและประเทศต่าง ๆ ในภาคพื้น เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่ามีเรือ เดินทางออกมาค้าขายประมาณ 150 ลำ ในจำนวนนี้จะมีเรือสำเภา เดินทางมาค้าที่ตลาดอยุธยาจำนวนถึง 50 ลำ สินค้าที่ค้าระหว่างริวกิวและอยุธยา แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ สินค้าประเภทที่ 1 ได้แก่ สินค้าที่ผลิตในประเทศจีน คือ ผ้าแพรขาวคุณภาพดี เครื่องเคลือบ ผ้าขนสัตว์ ผ้าไหมบางชนิดที่มีคุณภาพดี เป็นที่ต้องการของบรรดาเชื้อพระวงศ์ ขุนนางชั้นสูงของอยุธยา สินค้าประเภทที่ 2 คือ ดาบและพัดญี่ปุ่น ดาบมีความสำคัญสำหรับขุนนางและพระบรมวงศานุวงศ์ในพระราชสำนักอยุธยาที่ใช้สำหรับแต่งตั้งเต็มยศในการ เข้าร่วมพระราชพิธีสำคัญ ๆ เช่น พระบรมราชาภิเษกจะต้องห้อยดาบที่ประดับด้ามและฝักด้วยอัญมณีอย่างสวยงาม ดาบเหล่านี้จำนวนไม่น้อยที่นำมาจากญี่ปุ่น การส่งสินค้าจาก

³ เดอ ชิว ซีย์, จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่ประเทศสยามในปี ค.ศ. 1685 และ 1689, สันต์ ท. โกมลบุตร แปล (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2516), หน้า 399.

⁴ อิชิอิ โย เนะโอะ และโยชิภาวะ โทชิฮารุ, ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2530), หน้า 9-15.

ชีวภิวามอญจะมีการสั่งตามมาเกือบทุกครั้ง สินค้าประเภทที่ 3 เป็นสินค้าจากอูธยา ไปสู่ชีวภิว คือ ไม้ฝาง ผ้าฝ้ายพิมพ์ สุรา น้ำกุหลาบ ในจำนวนสินค้าเหล่านี้ไม้ฝางเป็น สินค้าที่สำคัญ เพราะไม้ฝางที่ส่งจากอูธยามายังชีวภิวรวมน้ำหนัก เป็น 25,000 ชั่ง และ การติดต่อระหว่างอูธยาและชีวภิว มีความสัมพันธ์กันอย่างสืบเนื่องมาตลอดจนถึงปี พ.ศ. 2179 อันเป็นปีที่รัฐบาลญี่ปุ่นสั่งห้ามชาวญี่ปุ่นเดินทางออกนอกประเทศ

อย่างไรก็ตาม การปิดประเทศของญี่ปุ่นที่เกิดขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 22 นี้ ก็ได้มีผลกระทบต่อดลาคอญอย่างมากเท่าใด เพราะไทยยังทำการค้าโดยผ่านทางพ่อค้าจีนและฮอลันดา และช่วงระยะเวลาดังกล่าวหรือก่อนหน้านี้อลาคอญยังทำหน้าที่เป็นเมืองท่าส่งผ่านสินค้า จากเอเชียตะวันตก คือ จะมีพ่อค้าจากอินเดีย เปอร์เซีย และอาหรับ⁵ เดินทางมาค้าอย่าง หนาแน่น สินค้าออกจากดลาคอญ คือ สินค้าป่า ส่วนสินค้าเข้าคือ ผ้าแพรพรรณ เครื่องเคลือบ โลหะเงิน นอกจากพ่อค้าจากเอเชียตะวันตกแล้ว ยังมีพ่อค้าจีนที่มีความผูกพัน กับดลาคอญ ดังจะเห็นได้จากการที่อูธยาส่งบรรณาการแก่จีนมาครั้ง และมีบรรณาการ มากชนิดที่สุด⁶ ดังนั้นจึงได้รับอภิสิทธิ์พิเศษจากจีนเสมอ⁷ ส่วนทางด้านตะวันตกนั้น พ่อค้า จากอินเดียและเปอร์เซียจะมีบทบาทต่อดลาคอญ เพราะพ่อค้าเหล่านี้จะทำการค้ากับอูธยา โดยมาขึ้นบกที่มะริด ซึ่งเป็นเมืองท่าของไทยทางด้านอ่าวเบงกอล แทนที่จะต้องแล่นเรือไป ทางช่องแคบมะละกาซึ่งต้องใช้เวลามากกว่า และจากมะริดพ่อค้าเหล่านี้ก็จะเดินทางไปยัง

⁵ อาคม พินัยะ และนิธิ เอียวศรีวงศ์, ศรัทธา เทพนคร (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม, 2527), หน้า 88-89.

⁶ สิบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2525), หน้า 120.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 143.

ตะนาวศรีแล้ว เข้ามาถึงอยุธยาในที่สุด⁸ บัญได้ว่าพ่อค้าอิสลาม (อินเดีย เปอร์เซีย) เป็นผู้นำในการค้าระหว่างอยุธยาและต่างประเทศ กล่าวคือ สินค้าจากตลาดอยุธยาอันเป็นที่ต้องการของชาวต่างประเทศ ได้แก่ ไม้ท่อน ตะกั่ว ดีบุก งาช้าง และการค้าช้างที่ส่งไปยังฝั่งโคโรมันเดล (Coromandel) แล้วส่งไปยังกอลคอนดา (Golconda) และ เปอร์เซีย ในที่สุด⁹

ในระยะ เวลาต่อมาที่พ่อค้าจากตะวันตกชาติแรกมาปรากฏตัวขึ้น คือ พ่อค้าโปรตุเกสนั้น จึงมีการพบว่าโลกการค้าของ เอเชียได้ขยายตัวแล้ว¹⁰ เพราะปรากฏว่าโปรตุเกสต้องต่อสู้รบกับพ่อค้าอิสลามจึงสามารถ เบียดแทรก เข้ามาในโลกการค้า เอเชียได้ ความพยายามของพ่อค้าชาติตะวันตกที่ เข้ามานั้น เป็น เพราะมีความต้องการสินค้า เครื่องเทศ เพราะสินค้านี้มีมูลค่าสูงเมื่อนำไปขายในตลาดยุโรป จะได้กำไรมหาศาล¹¹ การติดต่อการค้าระหว่างอยุธยากับโปรตุเกสนั้น จึงมีขึ้นภายหลังจากที่โปรตุเกสสถาปนาอิทธิพลเหนือมะละกา เมื่อปี พ.ศ. 2054 เพื่อขยายตลาดให้กว้างขวางขึ้นโปรตุเกสจึง เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับอยุธยาในปีเดียวกันนี้ และส่งราชทูตมาอีกหลายครั้งสืบ เมืองมาลลอค¹² การหาสัญญาสัมพันธไมตรีระหว่างโปรตุเกส

⁸Turpin's History of Siam, translated from the original French (n.p, n.d), pp. 25-29.

⁹Ibid, p.192.

¹⁰Van Leur, J.C. Indonesian Trade and Society. (The Hague: W. Van Haeve Publishers Ltd., 1967), p. 169.

¹¹George Vinal Smith, The Dutch East India Company in the Kingdom of Ayutthaya 1604-1694. (University of N.Illinois, 1974), p. 159.

¹²โปรดอ่านรายละเอียดได้จาก สมชัย อหุมานราชธน, การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2509). หน้า 6-17.

กับอยุธยาในครั้งนั้นทางฝ่ายอยุธยาได้อำนวยความสะดวกทางการค้าและให้ที่ตั้งหลักแหล่งทำ
มาหากิน ตลอดจนการปฏิบัติภารกิจทางศาสนาได้อย่างเสรี¹³ และบทบาทของพ่อค้า
โปรตุเกสจะทำหน้าที่เป็นผู้จัดหาอาวุธยุทธโปกรณ์ ได้แก่ อาวุธปืนใหญ่ ปืนไฟ และกระสุนดินดำ
มาขายให้กับตลาดหลวงอยุธยา¹⁴ ในขณะที่เดียวกันสินค้าที่โปรตุเกสซื้อจากตลาดอยุธยาคือ
สินค้าจีน ที่เป็นเช่นนี้เพราะโปรตุเกสไม่ได้รับสิทธิในการค้ากับจีนโดยตรง¹⁵

สำหรับฮอลันดา เป็นพ่อค้าชาวตะวันตกที่มีความสนใจกับสินค้า เครื่องเทศไม่ยิ่งหย่อน
ไปกว่าโปรตุเกส ได้เริ่มนำขบวนเรือ เป็นจำนวนมากออกเดินทางมุ่งสู่โลกตะวันออก เพื่อขน
สินค้า เครื่องเทศกลับไปขายยังตลาดอัมสเตอร์ดัม¹⁶ การเข้ามาของพ่อค้าฮอลันดาที่เข้ามา
ติดต่อค้าขายในระยะต่อมาได้มีการ เปลี่ยนบทบาท เพราะในตอนหลังราคา
เครื่องเทศในตลาดยุโรปตกต่ำ ดังนั้น บทบาทของฮอลันดาจึงต้อง เปลี่ยนแปลงไป ในระยะ
แรกฮอลันดา เดินทาง เข้าสู่ เอเชียมีความมุ่งหมาย เพื่อการข่งชิงตลาดและขจัดอิทธิพลโปรตุเกส
จัดซื้อ เครื่องเทศจาก เอเชีย เพื่อไปจำหน่ายในยุโรป ในระยะหลังจากนั้นพ่อค้าฮอลันดาค้นพบว่า
การเพิ่มบทบาทตัวเองมา เป็นพ่อค้าตัวกลางในการค้าของโลก เอเชียจะให้ผลกำไรได้มากกว่า

¹³ De Campos, J. "Early Portuguese Accounts of Thailand,"
In The Siam Society: Selected Articles from The Siam Society Journal
Volume VIII, p. 216.

¹⁴ ขุนวิจิตรมาตรา, ประวัติการค้าไทย, หน้า 166.

¹⁵ สิบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย,
หน้า 127-130

¹⁶ George Vinal Smith, The Dutch East India Company in the
Kingdom of Ayutthaya 1604-1694, pp. 5-7.

จึง เป็นมูล เหตุนำมาซึ่งการติดต่อบริเวณระหว่างฮอลันดากับอยุธยา ทั้งนี้ เพราะตลาดอยุธยามีได้มี สินค้าที่เป็น เครื่อง เทศสำหรับตลาดยุโรปโดยตรง แต่มีสินค้าอันอุดมสำหรับโลกการค้า เอเชีย ซึ่งได้แก่ สินค้าจากเมืองจีน พริกไทย ไบซา และ เครื่อง เคลิอบ ตลอดจนสินค้าป่าพวกไม้ฝาง หนังกวาง อัน เป็นสินค้าที่จะนำไปขายยังตลาดญี่ปุ่น¹⁷ ภายหลัง เมื่อฮอลันดาได้ เปิดสถานีการค้าที่ปัตตาเวียในปี พ.ศ. 2144¹⁸ แล้ว ตามด้วยการติดต่ออย่าง เป็นทางการ กับราชสำนักอยุธยาในปี พ.ศ. 2147 เพื่อเปิดการค้าที่อยุธยา พ่อค้าฮอลันดาจึง เล็ง ผลประโยชน์ไปที่การค้ากับจีน เป็นประการสำคัญ เพราะสาเหตุจากการที่ไม่ประสบความสำเร็จ ในการติดต่อทางการค้ากับจีนโดยตรงได้ จึงต้องอาศัยการติดต่อโดยผ่านการช่วย เหลือของ อยุธยาด้วยการส่งตัวแทนชาวฮอลันดาร่วม เดินทางไปพร้อมกับคณะทูตอยุธยา เพื่อขอสิทธิพิเศษ ทางการค้ากับจีน¹⁹ แม้ว่าในระยะ เวลาดังกล่าวนี้ บทบาททางการค้านานาชาติของจีนจะลดลง เพราะความยุ่งยากทางการ เมืองภายในระยะปลายราชวงศ์หมิง และต้นราชวงศ์ชิงที่แก่งแย่ง อำนาจกัน การค้าของอยุธยากับ เมืองจีนก็ยังคงดำเนินอยู่บริเวณจีนทางตอนใต้ ประกอบกับ พ่อค้า เอกชนจีนยังคง เดินทางมาค้าขายที่อยุธยาสม่ำเสมอ

อย่างไรก็ตาม ความพยายามของพ่อค้าฮอลันดาจะไม่ประสบความสำเร็จในการ เปิดความสัมพันธ์ทางการค้ากับจีน แต่ในระยะ เวลาใกล้เคียงกันนี้ พ่อค้าฮอลันดาสามารถ เปิดการค้ากับญี่ปุ่น ซึ่งเป็นตลาดการค้าสำคัญอย่างหนึ่งได้ในปี พ.ศ. 2152 โดยตั้งสถานี

¹⁷ กรมศิลปากร, บันทึกสัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17. เล่ม 1. หน้า 6.

¹⁸ George Vinal Smith, The Dutch East India Company in the Kingdom of Ayutthaya 1604-1694, p. 8.

¹⁹ Ibid., p. 159.

การค้าที่ถาวรขึ้นที่เมืองฮิราโต พร้อมทั้งได้รับสิทธิให้ทำการค้าได้อย่างเสรี²⁰ ด้วยเหตุนี้
 ภายหลังที่ฮอลันดาได้มาเปิดสถานการค้าที่อยุธยาในปี พ.ศ. 2151 ความสนใจของฮอลันดา
 ได้มุ่งไปที่สินค้าที่สำคัญของตลาดอยุธยา คือ สินค้าป่า โดยนำไปห่มขายให้ตลาดญี่ปุ่น เป็นสำคัญ

สำหรับการค้าอีกด้านหนึ่ง ในด้านเอเชียตะวันตก คือ การค้ากับอินเดีย เปอร์เซีย
 และอาหรับ พ่อค้าเหล่านี้ยังเข้ามามีบทบาทในตลาดของอยุธยาทั้งภายในและภายนอก กล่าวคือ
 พ่อค้าเหล่านี้เป็นที่รู้จักกันอยู่โดยทั่ว ๆ ไปถูกเรียกว่า "พ่อค้าแขก" เป็นผู้ที่มีความชำนาญใน
 ด้านการค้า เมืองท่าสำคัญที่พ่อค้าพวกนี้ใช้ขนถ่ายสินค้า (Entrepôt) คือ เมืองชะริด และ
 ตะนาวศรี²¹ และด้วยความมั่งคั่งของคนเหล่านี้ทำให้กลายเป็นคนเจ้าค้ำ ถูกดึงเข้าสู่ระบบ
 ราชการของราชสำนักอยุธยา²² โดยจะมีบทบาทขึ้นมาเรื่อย ๆ นับแต่สมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ
 เป็นต้นมา เช่น ท่านเจกอะหมัด ชาวเปอร์เซีย ได้เข้ารับราชการในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม
 โดยได้รับยศเป็น "พระยาเจกอะหมัด รัตนราชเศรษฐี" เป็นเจ้ากรมท่าขวา (ว่าที่สมุหนายก-
 อัครมหาเสนาใหญ่) นับเป็นตำแหน่งที่สำคัญในฐานะที่เป็นผู้ชำนาญการค้าขาย การได้รับตำแหน่งนี้
 เพราะท่านผู้นี้ได้ร่วมกับเจ้าพระยาโกษาโหมสุริยวงศ์ปราบจลาจลของพวกญี่ปุ่น จึงได้รับการไว้วาง
 พระราชหฤทัยให้ดูแลบ้านเมืองต่างพระเนตรพระกรรณ ท่านเจกอะหมัดได้รับราชการอยู่ในหน้าที่
 สมุหนายกนี้ต่อมาจนถึงอายุ 87 ปี จึงเลื่อนบรรดาศักดิ์ให้เป็น "เจ้าพระยาบวรราชนายก"
 ในตำแหน่งจางวางกรมมหาดไทย หรือตำแหน่งที่ปรึกษา²³

²⁰ สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย, หน้า 216.

²¹ มอริส กอลิซ, แชมป์วอลไวท์แห่งกรุงสยาม, เจริญ ไชยชนะ แปล, (กรุงเทพฯ:
 สำนักพิมพ์เกษมบรรณกิจ, 2507), หน้า 64-65.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 66.

²³ เพ็ญศรี กาญจนโมทย์ และคณะ, บทบาทมุสลิมในปลายอยุธยา-ธนบุรี พ.ศ.
2300-2325 (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2521), หน้า 28-30.

พ่อค้าอินเดีย เปอร์เซีย อาหรับ ตามที่เรียกกันโดยทั่ว ๆ ไปว่า พ่อค้าแขก
พ่อค้าอิสลาม พ่อค้ามุสลิม โดยเฉพาะคำที่เรียกชื่อแขกต่าง ๆ จำนวนที่มีอยู่ในกฎหมาย
ทำเนียบศักดินาพลเรือน²⁴ ว่าด้วยกรมท่าพบว่า มีเรียกว่า พราหมณ์เทศ แยกประเทศ
พวก 1 แยกชวาพวก 1 แยกมลายูพวก 1

พราหมณ์เทศ หมายถึง พวกชาวอินเดียที่นับถือศาสนาฮินดู

แยกประเทศ หมายถึง พวกชาวอินเดียที่นับถือศาสนาอิสลาม ในชั้นหลัง

เรียกแยกเทศ ซึ่งมีความหมายเดียวกับแยกประเทศ ซึ่งพวกแยกเทศเหล่านี้ในสมัยกรุงศรีอยุธยา
จะตั้งบ้านเรือนอยู่ทางด้านตะวันตกของกรุงศรีอยุธยา และยังมีท่าน้ำท่าเลกาการค้าขายเรียกว่า
"ท่ากาฬ" อันเป็นตลาดการค้าที่สำคัญแห่งหนึ่ง นอกจากนี้ตรงบริเวณในกำแพงเมืองมีย่าน
ทุ่งแขกที่ผลิตสิ่งของขาย ส่วนแขกมัวร์ (Moor) จากคำนิยามของ นายมอริส คอลลิซ²⁵
(Maurice Collis) หมายถึง ชาวมุสลิม แต่เนื่องจากชาวโปรตุเกสใช้คำนี้ (ในภาษา
โปรตุเกส "Moure") บ่อย ๆ เมื่อเข้าไปค้าขายและเผยแพร่ศาสนาในอินเดีย คำว่า
Moor หรือ Moure จึงใช้กับชาวอินเดียที่นับถือศาสนาอิสลาม ดังนั้นชาวโปรตุเกสมักจะ
เรียกชาวมุสลิมที่เขาพบในเอเชียว่าเป็น "Moor" โดยมิได้คำนึงถึงเชื้อชาติของคนเหล่านั้น
ในศตวรรษที่ 16 และศตวรรษที่ 17 ชาวยุโรปชาติอื่น ๆ ก็ใช้คำว่า "Moor" ในความ
หมายว่า "ชาวมุสลิม"²⁶

²⁴ กรมศิลปากร, เรื่องกฎหมายตราสามดวงพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน
หน้า 117.

²⁵ มอริส คอลลิซ, แหลมมลายูแห่งกรุงสยาม, เจริญ ไชยชนะ, แปล (พระนคร:
สำนักพิมพ์เกษมบรรณกิจ, 2507), หน้า 85.

²⁶ Henry Yule & A.C. Burnell, Hobson-Jobson (London, 1886
repr 1967), pp. 581-583.

สำหรับในกรณีของอยุธยา "Moor" อาจหมายถึง ชาวอินเดีย ชาวตุรกี ชาวอาหรับ หรือชาวอิหร่าน (เปอร์เซีย) ยกเว้นแขกมลายู อินโดนีเซีย แต่อย่างไรก็ตาม Moor จะหมายถึงแขกที่นับถือศาสนาอิสลาม

จากภาพการค้าที่เสนอมาข้างต้น ทำให้ตลาดของ เมืองอยุธยา เต็มไปด้วยพ่อค้า สินค้าเป็นจำนวนมาก โดยมีสินค้าจากทั้งทางซีกฟากสมุทรทางด้านตะวันออก จากจีนและญี่ปุ่น ได้แก่ ชา เครื่องเคลือบ ผ้าแพร ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ เป็นต้น ส่วนทางซีกฟากสมุทรด้านตะวันตกจากอินเดีย ตะวันออกกลาง และยุโรป สินค้าที่สำคัญได้แก่ พวกอาวุธยุทธโปกรณ์ ผ้าชนิดต่าง ๆ สินค้าจากฟากมหาสมุทรทั้ง 2 แห่งนี้ เป็นที่ต้องการของราชสำนัก เจ้านายขุนนาง ตลอดจนราษฎรทั่ว ๆ ไป ผ้าแพร ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ ล้วนแต่เป็นสินค้าที่ต้องการของคนชั้นสูง²⁷ เพราะ เป็นของดีมีคุณค่า เช่น ไข่เป็นเครื่องแบบของทางราชการ ตลอดจนการบำเหน็จ เป็นรางวัลที่พระมหากษัตริย์พระราชทานให้แก่ผู้ทำความดีความชอบ ดังเช่น เมื่อคราวที่โกษาปานไปฝรั่งเศส การแต่งกายของท่านเป็นการแต่งเต็มยศของขุนนางไทย คือ "นุ่งยกดอกพื้นเขียว สวม เสื้อสักหลาดแดงขลิบทอง คาด เข็มขัดสายทองค่านอก เสื้อ"²⁸ ส่วนอาภรณ์พระราชราชนัดนั้นก็ได้ใช้ผ้าชนิดต่าง ๆ ซึ่งนำมาจากอินเดียโดยพวกพ่อค้าแขกมัวร์ และ เปอร์เซีย พ่อค้าอังกฤษนำผ้ามาจากปัตตาเวีย ผ้าที่พวกพ่อค้าเหล่านี้นำมาขายมักเป็น ผ้าหน้ากว้าง ไสร่ง ผ้าฝ้ายธรรมดา ผ้าสาธู ผ้ากำมะหยี่ และผ้าอื่น ๆ²⁹ แต่ผ้าที่พระราชราชนัดนิยมมากที่สุด คือ ผ้าฝ้าย³⁰ และสินค้าผ้าเหล่านี้ จะถูกจำหน่ายโดยพระคลังสินค้า

²⁷ สมภพ จันทรประภา, อยุธยาอาภรณ์ (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2526), หน้า 21-22.

²⁸ กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 57 เล่ม 32: โงษาปานไปฝรั่งเศส (กรุงเทพมหานคร: คุรุสภา 2512), หน้า 80.

²⁹ กรมศิลปากร, บันทึกสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1 (พระนคร: กรมศิลปากร, 2512), หน้า 47, 103, 179.

³⁰ ลาดูแมร์, ราชอาณาจักรสยาม สันต์ ท.โกมลบุตร แปล, หน้า 420.

ที่เป็นตลาดของหลวงเท่านั้น ดังที่ลาธุแมร์ได้กล่าวว่า "สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามได้ทรง
 คำ เป็นการผูกขาดการค้าอยู่แต่พระองค์เดียว"³¹ ย่อมแสดงให้เห็นว่า ตลาดการค้าภายใน
 นั้นมีประชากรของอยุธยาที่นอกเหนือจากกลุ่มชนชั้นสูง เข้ามาร่วมด้วย

ปัจจัยภายนอกที่เอื้ออำนวยต่อบทบาทของตลาดอยุธยา

การเพิ่มบทบาทของพ่อค้าชาวตะวันตกในตลาดอยุธยา

พ่อค้าชาวตะวันตกได้เดินทางเข้ามาค้าขายทวีมากขึ้นในสมัยของสมเด็จพระเอกาทศรถ
 และได้เพิ่มปริมาณมากในช่วงสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ในรัชสมัยนี้พ่อค้าตะวันตกที่นับว่า
 มีบทบาทต่อการค้า คือ พ่อค้าฮอลันดาซึ่งเข้ามาทำการค้าตามธรรมเนียมทางราชการในไม่ช้า
 พ่อค้าอังกฤษก็ได้มาติดต่อยาย เปิดสถานีการค้า มาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ฝรั่งเศสก็ตาม
 เข้ามา เปิดสถานีการค้าอีกชาติหนึ่ง การเข้ามาของพ่อค้าตะวันตกนี้มีสาเหตุที่สำคัญคือ การ
 เล็งเห็นผลกำไรจากสินค้าภายในภูมิภาคนี้ โดยตลาดในเมืองอยุธยาจะทำหน้าที่เป็นศูนย์กลาง
 ในการค้า ดังนั้น การค้ากับชาวตะวันตกจึงทำกำไรให้กับอยุธยาที่มีมูลค่ามหาศาล จากหลักฐาน
 ไม่ปรากฏตัวเลข แต่ก็สามารถประเมินได้จากสิ่งที่เป็นโบราณสถาน ตลอดจนสิ่งก่อสร้างที่
 พระมหากษัตริย์ทรงมีรายได้จากการค้าขายไป เสริมสร้างราชธานี และมีบางส่วนนำไปสร้าง
 วัดวาอาราม ตลอดจนปรับปรุง และสร้างปราสาทราชมนต์ให้สง่างามขึ้น ทั้งนี้ เพื่อความ
 ภูมิฐานของบ้านเมือง³²

แม้ว่าในการค้ากับภายนอก พระมหากษัตริย์จะทรงผูกขาดการค้าและการดำเนินการ
 ต่าง ๆ ที่จะทำให้มีกำไรในการค้าเพิ่มมากขึ้น ดังเช่นสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พระองค์
 ได้ทรงตั้งตัวแทนทำการค้าขายออกไปจากตลาดที่อยุธยา คือ ไปเปิดการค้าที่หงสาวดี อังวะ

³¹ เรื่องเดียวกัน. หน้า 420.

³² อนันต์ วิริยะพิณิจ, "การศึกษาวิเคราะห์การทำสงครามระหว่างไทยกับพม่า
 พ.ศ. 2081-2310." (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์-
 มหาวิทยาลัย, 2521). หน้า 7.

เชียงใหม่ ล้านช้าง³³ การขยายการค้าออกไปจากตลาดอยุธยาไปยังเมืองต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่า ตลาดอยุธยา เป็นที่ชุมนุมของพ่อค้าที่ต้องการสินค้าประเภทต่าง ๆ ที่สามารถหาซื้อได้จากตลาดในเมืองนี้ ภาพการค้าจึงดูคึกคัก นอกจากนั้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ในปี พ.ศ. 2223 พระองค์ได้ขยายการค้าของหลวงใหญ่โตขึ้นมาก พระองค์มิได้พอใจในการขายส่งเพียงอย่างเดียว ทรงเปิดร้านขึ้นในตลาดต่าง ๆ เพื่อขายปลีกด้วย และในขณะที่พระองค์ยังทรงตั้งพระคลังสินค้าในมณฑลต่าง ๆ เพื่อให้เก็บสินค้า โดยเฉพาะให้เก็บสินค้าผ้า³⁴ ซึ่งในระยะนี้พ่อค้าชาวตะวันตกหลายชาติ ได้แก่ พ่อค้าอังกฤษ พ่อค้าฮอลันดา พ่อค้าฝรั่งเศส และพ่อค้าแขก พ่อค้าเหล่านี้เป็นพ่อค้าที่เป็นตัวแทนของบริษัท พ่อค้าอิสระ หรือพ่อค้ารับจ้าง ได้เดินทางเข้ามาค้าขายเป็นจำนวนมาก ในการเข้ามานั้น เป็นเพราะตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยา เป็นที่รวมของสินค้าจากทางซีกโลกตะวันออกและซีกโลกตะวันตกที่มารวมไว้ เมืองท่าของอยุธยา คือ ตะนาวศรี มะริด หวาย ส่วนทางด้านตะวันออกก็มีสินค้าจากจีน ในขณะที่เดียวกันนี้ตัวเมืองพระนคร เองยังเป็นปากประตูของเมืองเหนือตั้งแต่เมืองสุโขทัยถึงเมืองเชียงใหม่³⁵ หัวเมืองภายในเหล่านี้ถูกมไปด้วยสินค้าป่าซึ่ง เป็นสินค้าที่ต้องการของพ่อค้าตะวันตกและพ่อค้าจีน

ในการนำสินค้าจากหัวเมืองภายในนำมาได้ทั้งทางบกและทางน้ำ คือ ทางลำน้ำปิง ลำน้ำน่าน มายังแม่น้ำใหญ่ที่ปากน้ำโพ เมืองนครสวรรค์ จากนั้นก็ล่องมาตามลำน้ำเจ้าพระยา เข้ามายังตัวเมืองพระนครศรีอยุธยา เพื่อส่งเรือสำเภาเดินทะเล ออกปากอ่าวออกสู่ท้องทะเลตะวันออกแล่นข้ามอ่าวบางปะกงผ่านเมืองปลาสรร้อยซึ่งทุกวันนี้เรียกว่า เมืองชลบุรี ไปยังเกาะ

³³ กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 76, หน้า 156.

³⁴ ลาตูแมร์, ราชอาณาจักรสยาม, สันต์ ท.โกมลบุตร, หน้า 419.

³⁵ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, หน้า 1-6,

เสม็ดแล้ว เรือสำเภาจะตัดข้ามอ่าวไทยไปยังฝั่งตะวันตกแถว เขาสามร้อยยอด จังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ แล้วล่องไปทางภาคใต้ของประเทศไทย โดยมี เกาะรังไข่ เกาะพัง เกาะสมุยอยู่ทางซ้าย เวลาขากลับขึ้นมาจากทางใต้ก็จะมาตัดข้ามอ่าวไทยแถวสามร้อยยอด ตรงมายัง เกาะเสม็ด แหลมสิงห์เหมือนกัน³⁶

พ่อค้าต่างชาติชาวตะวันตกที่เดินทางเข้ามาค้าขายนั้นมีหลากหลายพวก ดังจะได้ แบ่ง เป็นพวกต่าง ๆ ดังนี้

พ่อค้าที่สังกัดบริษัท พ่อค้าประเภณีได้แก่ พ่อค้าที่เป็นลูกจ้างของบริษัทที่ได้รับ สัมปทานบัตรจากผู้นำของประเทศให้มาทำสัญญาการค้ากับอยุธยา ได้แก่ พ่อค้าจากบริษัทการค้า ของฮอลันดาในอินเดียนตะวันออก (Vereenigde Oostindische Compagnie) พ่อค้า จากบริษัทของบริษัทอินเดียนตะวันออกของอังกฤษ (British East India Company) พ่อค้า จากบริษัทอินเดียนของฝรั่งเศส (Compagnie Royale des Indes Orientales)

พ่อค้าอิสระ ได้แก่ พ่อค้าที่เดินทางเข้ามาค้าขายโดยไม่สังกัดบริษัท มีความ เป็น อิสระในตนเอง ได้แก่ พ่อค้าสเปนที่เคยมาเปิดการค้ากับอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนเรศวร แต่ไม่ประสบความสำเร็จ ดังนั้น จึงหายไปชั่วระยะเวลาหนึ่งแล้วกลับมาค้าอีกในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ มีเรือสินค้าของสเปนเดินทางจากมะนิลาค้าขายที่กรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2205 และความสัมพันธ์ทางการทูตนั้นมาเริ่มอีกในสมัยของพระเจ้าเสือเมื่อ พ.ศ. 2261 ในนามของพระเจ้าฟิลลิปที่ 5 แห่งสเปน มีจุดมุ่งหมายเพื่อเปิดสัมพันธไมตรีและการค้ากับ อยุธยา และขอตั้งสถานการค้าที่อยุธยา ก็ได้รับอนุญาตให้ตั้งร้านค้าและอู่ต่อเรือที่บริเวณ แม่น้ำเจ้าพระยา³⁷

³⁶ มานิค วัลลิโกคม, "เส้นทางคมนาคมทางบกในสมัยโบราณที่มีความสัมพันธ์กับ การคมนาคมทางทะเล," ศิลปากร 23 (กรกฎาคม 2522): 1-5.

³⁷ สมชัย อนุมานราชธน, การทูตไทยสมัยอยุธยา (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2509), หน้า 35.

พ่อค้าอิสระชาวอังกฤษที่มีบทบาทต่อการค้าคนสำคัญ ๆ ได้แก่ ยอร์ช และแซมมวล ไวท์ ริชาร์ด เบอร์นารี, ทอมมัส อีวาร์ด พ่อค้าเหล่านี้บางคนในระยะต่อมาถูกถอดถอนเข้ามาสู่ระบบราชการไทย ริชาร์ด เบอร์นารี ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองมะริด³⁸ แซมมวลไวท์ ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าท่า เพื่อควบคุมดูแลการค้าของไทยระหว่างเมืองมะริดกับดินแดนใน อ่าวเบงกอล ตลอดทั้งย่านมหาสมุทรอินเดีย โดยคอยควบคุมดูแลพวกสินค้าผูกขาดด้วย ส่วน อีวาร์ดนั้นถูกส่งไปประจำที่มาสุลีปดัม³⁹

พ่อค้าอิสระอีกพวกหนึ่ง คือ พวกอินเตอร์โลเปอร์ (Interloper) คือ พวกที่ ลักลอบทำการค้าตัดหน้าพ่อค้าชาวตะวันตกที่มาติดต่อบริษัทเป็นทางการ แม้ว่าพวกนี้จะเดินทาง เข้ามาค้าขาย เป็นครั้งคราวก็ตาม แต่ก็คงมาด้วยกันเป็นจำนวนมาก เพราะทำความกระทบ กระเทือนต่อการค้าของบริษัทอังกฤษจนต้องปิดทางการค้าไประยะหนึ่ง เป็นการชั่วคราวในปี พ.ศ. 2169 เป็นระยะเวลาจนถึง 35 ปี จึงกลับมาใหม่ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในปี พ.ศ. 2204⁴⁰

³⁸ มอริส กอลิส, แซมมวลไวท์แห่งกรุงสยาม, เจริญ ไชยชนะ แปล, (พระนคร: สำนักพิมพ์เกษมบรรณกิจ, 2507), หน้า 135.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, 136.

⁴⁰ กรมศิลปากร, บันทึกสัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่มที่ 2, หน้า 157-162.

บทบาทของพ่อค้าตะวันตกในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองและสมเด็จพระนารายณ์

พ่อค้าฮอลันดา

หลังจากที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. 2173 สัมพันธภาพของการค้าระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นมีอุปสรรคอันเกิดจากสภาพทางการเมือง กล่าวคือ ญี่ปุ่นไม่ยอมรับสมเด็จพระเจ้าปราสาททองว่าเป็นกษัตริย์ที่ถูกต้อง โดยอ้างว่าพระองค์ไม่ใช่เชื้อพระวงศ์ที่แท้จริง⁴¹ จึงเกิดความเสียหายเป็นผลเสียต่อการค้า เพราะพ่อค้าญี่ปุ่นเคยนำเงินเข้ามาเพื่อซื้อหนังกวาง ไม้ฝาง ไม้กฤษณา และสินค้าอื่น ๆ ต้องซิงกไป⁴² ทำให้พระเจ้าปราสาททองต้องส่งทูตไปเจริญพระราชไมตรีกับญี่ปุ่นในปี พ.ศ. 2178 แต่ก็ไร้ผลประกอบกับในช่วงระยะเวลานั้นรัฐบาลญี่ปุ่นได้กีดกันการเผยแพร่คริสต์ศาสนา ญี่ปุ่นจึงประกาศปิดประเทศโดยไซกุนไม่ยอมออกใบอนุญาตให้แก่เรือสำเภาญี่ปุ่นที่จะเดินทางค้าขายยังนอกประเทศ เพราะรัฐบาลไซกุนอยากจะควบคุมการค้าภายในประเทศอย่างเต็มที่ ดังนั้นจึงส่งผลกระทบต่อตลาดการค้าของอยุธยา เมื่อสถานการณ์เป็นเช่นนี้จึงเป็นโอกาสของพ่อค้าฮอลันดาได้เข้ามาทุ่มเทและให้ความสนใจการค้าของป่าในตลาดอยุธยาอย่างจริงจัง โดยได้พยายามเข้ามาเจรจากับราชสำนักเพื่อขอสิทธิในการเป็นผู้ผูกขาดการส่งออกสินค้าหนังกวางไปยังตลาดญี่ปุ่นแต่เพียงผู้เดียว⁴³

⁴¹ กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 79 เล่ม 37 : จดหมายเหตุของโยส เซา เดน พ่อค้าฮอลันดาสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม พระเจ้าปราสาททอง, (กรุงเทพมหานคร: หงค์การค้าคุรุสภา, 2513), หน้า 179.

⁴² ปาริชาติ วิลาวรรณ, การค้าของป่าในประวัติศาสตร์อยุธยา พ.ศ. 1893-2310. หน้า 99-100.

⁴³ George Vinal Smith, The Dutch East India Company in the Kingdom of Ayutthaya 1604-1694, pp. 180-181.

จากความพยายามของพ่อค้าฮอลันดาในการที่จะเข้ามาผูกขาดการค้าสินค้าป่าบางประเภทจากตลาดอยุธยา จังหวะนี้เองที่สอดคล้องกับความต้องการของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองที่กำลังประสบปัญหาการเมืองภายใน โดยเมืองประเทศราชปัตตานีได้ก่อปัญหาท้าทายอำนาจของพระองค์ ดังนั้น พระองค์จึงได้ทรงขอให้บริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาช่วยเหลือพระองค์ในการส่งกองกำลังทหารมาช่วยปราบปรามปัตตานี ซึ่งก่อการกบฏแข็งข้อต่ออยุธยา การเจรจาแม้ว่าจะกินระยะเวลาหลายเดือน ในที่สุดสมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้พระราชทานสิทธิการผูกขาดสินค้าหนังสัตว์ให้แก่ฮอลันดาเป็นระยะเวลา 1 ปี โดยผู้แทนของบริษัทฮอลันดาได้กราบทูลว่า บริษัทจะให้ความช่วยเหลือต่ออยุธยาในการปราบปรามปัตตานี⁴⁴ ด้วยเหตุนี้พ่อค้าบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาจึงประสบความสำเร็จในการเป็นตัวแทนหรือตัวกลางที่ส่งหนังจากตลาดอยุธยาไปยังตลาดในประเทศญี่ปุ่น ปริมาณที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็วดังปรากฏในหลักฐานจากเอกสารฮอลันดา ได้กล่าวว่า

" . . . ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2177 เรือฮอลันดาบรรทุกหนังกว้าง เป็นจำนวน 103,480 แผ่น และสินค้าป่าอย่างอื่น ๆ เช่น ไม้ฝาง 3,650 ทาม เขาควาย 3,700 เข่า ไม้กฤษณา 400 ชั่ง หวาย 200 มัด และหนังกว้างแดงฟอกแล้ว 1,200 แผ่น ออกเดินทางไปประเทศญี่ปุ่น . . ." ⁴⁵

จากรายการสินค้าดังกล่าวข้างต้น เป็นผลให้พ่อค้าฮอลันดาได้กำไรอย่างมหาศาลในการจัดส่งสินค้าหนังกว้างไปจำหน่ายในประเทศญี่ปุ่น ในขณะเดียวกันทางสมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้ทรงเห็นว่า ถ้าปล่อยให้สถานการณ์เป็นเช่นนี้ตลอดไปย่อมไม่เกิดผลดี ดังนั้น

⁴⁴ George Vinal Smith, The Dutch East India Company in the Kingdom of Ayutthaya 1604-1694, p. 185.

⁴⁵ กรมศิลปากร, เอกสารฮอลันดาสมัยอยุธยา นันทา สุตกุล. แปล. (พระนคร: กรมศิลปากร, 2513), หน้า 152.

พระองค์จึงทรงหาวิธี เพื่อขัดขวางบริษัทของฮอลันดาในการจัดหาสินค้าของป่าสำหรับส่งไปตลาด ประเทศญี่ปุ่น วิธีหนึ่งคือ การที่พระองค์ทรงออกประกาศสินค้าต้องห้าม เพิ่ม เติมจาก เดิม และ จะอนุญาตให้ทำการซื้อขายได้โดยผ่านทางหน่วยงานของพระคลังสินค้า อัน เป็นหน่วยงานของ รัฐ เท่านั้น ซึ่งดังได้กล่าวในบทที่แล้วว่า หน่วยงานนี้เป็นสถานที่แลกเปลี่ยนสินค้าใน การค้าต่างประเทศที่สำคัญ สินค้าที่สำคัญ ได้แก่ ของป่าบางประเภท เช่น ไม้ฝาง หนังสัตว์ เนื้อไม้ ช้าง งาช้าง ไม้หอม หมากดิบ ลูกกระวาน รง นอแรด⁴⁶

ในปี พ.ศ. 2177 สมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้ประกาศห้ามส่งข้าวเปลือก ข้าวสาร บรรทุกออกจากพระราชอาณาเขตนอกจากจะได้รับอนุญาตจึงจะบรรทุกไปได้⁴⁷ บริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาเดือดร้อน เพราะต้องอาศัยข้าวจากอยุธยาส่งไปปัตตาเวีย การประกาศว่าข้าว เป็นสินค้าผูกขาดและต้องห้ามออกมา จึงทำให้ผลประโยชน์ได้เงินตราเข้าแผ่นดินมากขึ้น นับว่าเป็นนโยบายอันเหมาะสมกับเหตุการณ์ ทั้งนี้ เพราะทำให้พ่อค้าฮอลันดา ต้องประสบความยุ่งยากหลายประการในการจัดหาสินค้า และพร้อมกันนี้สมเด็จพระเจ้าปราสาททองก็ได้แต่งเรือสำเภาออกเดินทางไปขายที่กวางตุ้ง⁴⁸ และ เริ่ม เปิดการค้ากับอินเดียแถบ ไคโรมัน เกล และอ่าวเบงกอลต่อไป

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน. หน้า 131.

⁴⁷ George Vinal Smith, The Dutch East India Company in the Kingdom of Ayutthaya 1604-1694 , p. 185.

⁴⁸ หอการค้าไทย, ฝ่ายวิชาการ. ประวัติการค้าไทย วารสารหอการค้าไทย ธุรกิจการค้า 4 (มีนาคม 2526): 41-81.

นอกจากนี้แล้ว สมเด็จพระเจ้าปราสาททองยังได้มีพระบรมราชโองการประกาศห้ามพ่อค้าไม่ว่าจะเป็นชาวพื้นเมืองหรือชาวต่างชาติ ห้ามซื้อสินค้าด้วยเงิน เชื่อจะต้องซื้อขายกันด้วยเงินสด การประกาศออกมาครั้งนี้ จากเอกสารขอลันทาได้ระบุว่า "การที่พระเจ้าแผ่นดินออกกฎหมายนี้ เพื่อพ่อค้าต่างดาวจะได้ซื้อขายกับบรรดาห้างร้านที่พระองค์ควบคุมได้ เพราะไม่มีผู้ใดอื่นที่จะมีอำนาจที่จะจ่ายเงินค่าสินค้าสำคัญ ๆ ด้วยการวางเงินสด"⁴⁹

แม้ว่าการค้าภายนอกของอยุธยาจะถูกกำหนดให้ค้ากับพระคลังสินค้าหรือตลาดหลวง ซึ่งเป็นหน่วยราชการในการแต่งสำเภาไปค้าขายยังต่างประเทศ ตลอดจนการขายสินค้าต้องห้ามแก่พ่อค้าต่างประเทศที่มาติดต่อค้าขายในตลาดอยุธยา เนื่องจากความต้องการสินค้าป่าในตลาดนานาชาติมีปริมาณสูง ดังนั้นพ่อค้าขอลันทาได้หาวิธีการจัดซื้อโดยวิธีจ้างคนเป็นจำนวนมากเพื่อคอยกว้านซื้อหนังงวงมาให้แก่บริษัท⁵⁰ ตลาดสินค้าของป่าซึ่งแต่เดิมทางด้านตะวันออก จีน เป็นตลาดที่ต้องการในปริมาณสูง ตั้งแต่ตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ถึงตอนกลางศตวรรษที่ 22 หรือตรงกับสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เป็นต้นมา ได้ขยายออกไปสู่ตลาดญี่ปุ่น จึงเกิดการแก่งแย่งกันระหว่างพ่อค้า ในขณะเดียวกัน พระคลังสินค้าซึ่งเป็นหน่วยงานควบคุมการค้าของรัฐ ก็พยายามดำเนินการผูกขาดและควบคุมการค้าของป่าให้เป็นไปตามเงื่อนไขตามที่รัฐได้กำหนดไว้ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงเริ่มการผูกขาดสินค้าใหม่ นอกจากที่กำหนดไว้ในรัชกาลก่อน ได้แก่ ไม้ฝาง ตะกั่ว กำนาน งาช้าง ไม้กฤษณา และครั้ง⁵¹ จะซื้อได้จากตลาดหลวง เท่านั้น ดังนั้นจึงเกิดการหาสินค้าที่นอกเหนือจากการซื้อในตลาดดังกล่าว เกิดการค้าในตลาดนอกระบบขึ้น ซึ่งการค้าดังกล่าวนี้เป็นการค้าที่หลุดพ้นจากการควบคุมของ

⁴⁹ กรมศิลปากร, เอกสารขอลันทาสมัยอยุธยา, มันทา สดทุก แปะ, (พระนคร : กรมศิลปากร, 2513), หน้า 247.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 224.

⁵¹ George Vinal Smith, The Dutch East India Company in the Kingdom of Ayutthaya 1604-1694, p. 191.

กลไกของรัฐ แต่กระนั้นก็ดี การค้าที่เรียกว่าการค้าอกระบบมิได้ เป็นปรากฏการณ์ใหม่ หากเกิดขึ้นและมีมา เป็น เวลารับานานแล้ว ดังหลักฐานในกฎหมายที่มีบัญญัติไว้ในกฎหมายลักษณะอาญาหลวง ตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่งประกาศห้ามราษฎรซื้อขายสิ่งของต้องห้ามแก่ชาวต่างประเทศ

"มาตราหนึ่งพระ เจ้าอยู่หัวทรงบัญญัติให้ซื้อขายสิ่งของตามถนนตลาด . . . และหนึ่ง พระ เจ้าอยู่หัวห้ามมิให้ซื้อขายสิ่งของต้องห้ามแก่ผู้มาแต่ต่าง เมือง แลมันขึ้นซื้อขายแลส่ง ออกไปนอกด่านต่างแดน และขุนขุนนายอนาพยาบาลผู้ใดได้ของมันรู้ เห็น เปนใจด้วยกัน มิได้ เอมามว่ากล่าวพิศุข ทานให้ลงโทษขุนขุนนายอนาพยาบาลและมันผู้ส่งของต้องห้าม ออกไปต่างแดนนั้นมิโทษ 6 สถาน"⁵²

การออกกฎหมายดังกล่าวนี้ ขุนวิจิตรมาตราได้ระบุไว้ในหนังสือประวัติการค้าไทยว่า ออกในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ⁵³ นอกจากนั้นภาพในกิจกรรมทางการค้าในส่วนที่อยู่ นอก เหนือจากการควบคุมของรัฐก็ได้ปรากฏหลักฐานอย่างชัดเจน เมื่อ เริ่ม เข้าสู่สมัยของสมเด็จพระ เจ้าปราสาททองและรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ เนื่องจากมีหลักฐานการรายงานของ ชาวต่างชาติ พ่อค้าตะวันตกได้กล่าวว่ "ข้าพเจ้าได้ เห็นการลงโทษอย่างแรง ได้แก่ ราษฎร บางคนในการบังอาจล่วงละเมิดพระบรมราชโองการ"⁵⁴ และในเวลาเดียวกันหลักฐาน จำนวนหนึ่งก็ได้ยืนยันให้ เห็นการค้าอกระบบนั้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง คือบันทึกของพ่อค้าฮอลันดา

⁵² กรมศิลปากร, เรื่องกฎหมายตราสามดวง, หน้า 488.

⁵³ ไปรตดูรายละ เอียดในขุนวิจิตรมาตรา, ประวัติการค้าไทย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์ดีดการพิมพ์, 2516), หน้า 178-180.

⁵⁴ กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 18 หน้า 302, เป็นรายงานการค้าใน กรุงสยามครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นยอร์ชไวท์ พ่อค้าอังกฤษเป็นผู้เขียนรายงานนี้.

ได้รายงานว่ามีพวกชาวบ้านนำของป่าที่เป็นสินค้าต้องห้าม เช่น ไม้เนื้อหอมลงมาขายในราคาที่ถูกมาก⁵⁵ ความหมายของคำที่ว่าถูกมากในที่นี้อาจจะอนุมานได้ว่าเป็นราคาที่ซื้อได้ถูกกว่าราคาของพระคลังสินค้า และจดหมาย เหตุลาอูแบร์ได้รายงานเพิ่มเติมว่า "พวกราษฎรพากันปิดบังหนังสือเอาไว้เป็นจำนวนมาก โดยไม่ยอมขายให้เจ้าพนักงานของพระคลังสินค้าหรือตลาดหลวง และพวกพ่อค้าซอลันดาก็ได้ลักลอบซื้อเอาอย่างลับ ๆ เพราะได้ราคาถูกกว่าของหลวง⁵⁶

นอกจากนั้นแล้วการค้าอันกระบมยังเกิดจากการฉ้อราษฎร์บังหลวงอีก ซึ่งเกิดจากการกระทำของข้าราชการระดับสูงของอยุธยาที่รับสินบนจากพ่อค้าต่างชาติ เพื่อแลกเปลี่ยนกับการจัดหาของป่า ซึ่งกำลังเป็นสินค้าที่ต้องการของพ่อค้า โดยอาศัยอำนาจหน้าที่ที่มีอยู่ในวงราชการ ยกตัวอย่างเช่น ในกรณีของออกญาภิลาโหมรับของกำมัล คือ สิบกระจุ้งเงินสำหรับส่งหน้าจากพ่อค้าซอลันดา เพื่อแลกเปลี่ยนกับคำแนะนำในการเลือกซื้อสินค้าป่าจำพวกไม้ ออกพระไสอ์ที่รับสินบนด้วยงาน เปรรวม 100 ใบ สำหรับการช่วยหาไม้มาขึ้นทุกเรือให้แก่ซอลันดา⁵⁷

อย่างไรก็ตาม บริษัทอินเดียตะวันออกของซอลันดาได้พยายามทดลองหาสินค้าใหม่ ๆ ในการนำเข้าและส่งออกของตลาดอยุธยา ตัวอย่างเช่น ในปี พ.ศ. 2173 Schouten หัวหน้าสำนักงานของสาขาอยุธยา ได้ทดลองส่งตึก กระจิว และน้ำตาดิบ ไปขายเพิ่มในตลาด

⁵⁵ กรมศิลปากร, บันทึกสัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับนานาชาติประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1 (พระนคร: กรมศิลปากร, 2512), หน้า 74.

⁵⁶ ลาอูแบร์, ราชอาณาจักรสยาม, หน้า 421.

⁵⁷ กรมศิลปากร, บันทึกสัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับนานาชาติประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1, หน้า 81.

ญี่ปุ่น และได้นำเข้าสินค้าการบูร ทองแดง เหล็ก หีบประดับลงรัก ภาชนะตั้งโต๊ะ ใบชา ใบยาสูบ จากญี่ปุ่น เครื่องถ้วยชาม กะทะเหล็ก โหมตียบ จากไต้หวัน ผ้าต่าง ๆ จาก อินเดีย มาจำหน่ายในตลาดอยุธยา⁵⁸ ดังนั้นตลาดในเมืองอยุธยาจึงกลายเป็นแหล่งสินค้า จาก เอเชียและยุโรป โดยมีพ่อค้าฮอลันดา เป็นผู้มืบทบาทสำคัญ

นอกจากนั้นแล้ว ในปี พ.ศ. 2186 (ค.ศ. 1643) บริษัทของฮอลันดาได้ขยาย ตลาดจากสาขาในอยุธยา โดยได้ตลาดเพิ่มขึ้นมาอีก คือ มะละกา สินค้าที่บริษัทส่งออกไปคือ ข้าว น้ำมันมะพร้าว ไม้ท่อน⁵⁹ ดังนั้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2186-2193 บทบาทของตลาด อยุธยาต่อการค้านานาชาติมีผลทำให้อยุธยาได้กำไรมากมาย โดยมีมือของพ่อค้าบริษัทอินเดีย ตะวันออก

สินค้าต่าง ๆ จากตลาดในเมืองอยุธยาจะกระจายไปตามแหล่งต่าง ๆ ดังนี้⁶⁰

ญี่ปุ่น มีเขาควาย หนังกว้าง หนังกวายน กระวาน ครั่งดำ และขี้ผึ้ง

อินเดีย มีงาช้าง ดีบุก และไม้กฤษณา

ยุโรป มีกำยาน ครั่ง คราม พริกไทย และน้ำตาลดิบ

⁵⁸ George Vinal Smith, The Dutch East India Company in the Kingdom of Ayutthaya 1604-1694, p. 186-187.

⁵⁹ Ibid., p. 187.

⁶⁰ Ibid., p. 187.

พ่อค้าอังกฤษ

บริษัทการค้าของอังกฤษที่เดินทางมาค้าขายในแถบ เอเชีย คือ บริษัทอินเดียตะวันออก (British East India Company) การเข้ามาดำเนินการค้าของบริษัทในตลาดในเมืองพระนครหรือยุศยานั้น จะเข้ามา 2 ระยะด้วยกัน คือ ในการเดินทางเข้ามาครั้งแรกนั้นเข้ามาเมื่อ พ.ศ. 2155⁶¹ ในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ เป็นเพราะพ่อค้าอังกฤษได้เห็นความสำเร็จในการค้าที่ตลาดอยุธยาของพ่อค้าโปรตุเกสและพ่อค้าฮอลันดา สถานการณ์ที่บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษเข้ามาเปิดดำเนินการนั้น อยู่ที่ปัตตานี และอยุธยา สมเด็จพระเอกาทศรถทรงอนุญาตให้พ่อค้าอังกฤษเข้ามาเปิด เป็นห้างและคลังสินค้าตรงบริเวณทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของสนามพระนครที่อยู่ถัดจากห้างและคลังสินค้าของฮอลันดา โดยมีลูกัส อันทูนีส (Lucas Anthunis) เป็นผู้อำนวยการค้าคนแรกเพื่อส่งเสริมการค้าให้เจริญยิ่งขึ้น ลูกัส อันทูนีส จึงส่งผู้ช่วยสองคน คือ โทมัสแซมมวล (Thomas Samuel) และ โทมัสโดรวอร์ (Thomas Drover) ขึ้นไปทำการค้าขายถึง เชียงใหม่ และมีเตอร์ ฟลอริส เป็นผู้อำนวยการสถานีการค้าของอังกฤษที่ปัตตานี แต่การค้าของบริษัทต้องพบอุปสรรค กล่าวคือ ต้องแย่งชิงอำนาจทางด้านการค้ากับฮอลันดา ซึ่งกำลังมีอิทธิพลเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงกับเกิดการทะเลาะวิวาทกัน เมือง ๆ จนกระทั่งบริษัทอินเดียของอังกฤษและฮอลันดาประกาศสงคราม เกิดการต่อสู้กันที่ปัตตานีใน พ.ศ. 2161 ฮอลันดาเป็นฝ่ายชนะ โดยฆ่าหัวหน้าคลังสินค้าของอังกฤษตาย⁶² ส่วนชาวอังกฤษที่เหลือต้องหนี เข้าไปขอความคุ้มครองจากนางพญาผู้ครอง เมืองปัตตานี ชัยชนะของชาวฮอลันดาที่เมืองปัตตานี ทำให้ชาวอังกฤษซึ่งอยู่กรุงศรีอยุธยาแสวงหาหนทางยกฐานะการค้าของตนโดยพยายามขอตั้งโรงสินค้าและขอสิทธิพิเศษการค้าที่ เมืองนครศรีธรรมราช⁶³

⁶¹ สมัย อุนมานราชชน, การทูตของไทยสมัยอยุธยา, หน้า 84.

⁶² กรมศิลปากร, มูลเหตุแห่งการติดต่อกับชาวระหว่างไทยกับอังกฤษ, นันทา สดกุลแปล, (พระนคร: กรมศิลปากร, 2509), หน้า 47-48.

⁶³ กรมศิลปากร, บันทึกเรื่องความสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1, หน้า 58-59 และ 132-133.

แม้ว่าจะได้รับอนุญาต แต่อิทธิพลการค้าของฮอลันดามีมากทำให้การค้าของอังกฤษขาดทุน นอกจากนั้นยังมีสาเหตุอื่นที่ทำให้อังกฤษไม่ประสบความสำเร็จในด้านการค้าไทย คือ ลักษณะการค้าของไทยซึ่งมีพระคลังสินค้า เป็นผู้ผูกขาด และควบคุมสินค้า เข้าและออก กำหนดสินค้าต้องห้าม ตลอดจนความยุ่งยากการทะเลาะวิวาทกันเองในหมู่พนักงานของบริษัทอินเดียระหว่างกับต้นเรือและพ่อค้า⁶⁴ รวมทั้งการบริหารงานของผู้อำนวยกาการค้าที่บิดคานีชาติระเบียบ หุจริด และมีหนี้สินล้นพ้นตัว⁶⁵

ด้วยอุปสรรคดังกล่าวทำให้การค้าขายขาดทุนมาก บริษัทอินเดียตะวันออกจึงตกลงให้เลิกสถานีการค้าที่กรุงศรีอยุธยาและปัตตานี⁶⁶ ดังนั้นการค้าระหว่างไทยกับอังกฤษจึงยุติลงชั่วคราว ตั้งแต่ พ.ศ. 2169 บริษัทอินเดียตะวันออกไม่ได้ส่งเรือเข้ามาค้าขายกรุงศรีอยุธยาอีกเป็นเวลาประมาณ 35 ปี คงมีแต่เรือสินค้าจ่าพวก "อินเตอร์โลเปอ์" (Interloper) เท่านั้นที่เดินทางมาค้าขาย เป็นครั้งคราวในช่วงระยะเวลา พ.ศ. 2169-2204 ที่บริษัทอินเดียตะวันออกไม่มีตัวแทนการค้าอยู่ในประเทศไทยนั้น เป็นโอกาสให้ชาวฮอลันดาทำการค้าขายและเพิ่มทุนอิทธิพลของตนโดยปราศจากคู่แข่ง

ในปี พ.ศ. 2204 ตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษได้กลับเข้ามาทำสัญญาค้าขายกับอยุธยาอีกครั้งหนึ่ง ในการนี้ สมเด็จพระนารายณ์ทรงเปิดโอกาสทางการค้าให้อังกฤษ โดยให้ซื้อขายสินค้าในราคาตามท้องตลาดและไปราคา ให้ยกเว้นอากรขนอน เช่นเดียวกับที่ยกเว้นให้แก่ฮอลันดา⁶⁷

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 47-62.

⁶⁶ สมจัย อุนมานราชธน, การทูตไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา, หน้า 85.

⁶⁷ กรมศิลปากร, บันทึกเรื่องสัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่

การเข้ามาค้าขายของพ่อค้าอังกฤษในช่วงหลังนี้ เป็นระยะเวลาที่บริษัทอินเดีย
 ของชาวอังกฤษได้เข้าไปค้าขายในอินเดียจนสามารถขยายการค้าโดยตั้งสถานีการค้า เป็น
 หลักฐานถาวรในแถบชายฝั่งโคโรมัน เดลทางใต้ของ เมืองมาสุลิปตัม โดยบริษัทอินเดียตะวันออก
 ของอังกฤษได้สร้างป้อมปราการล้อมรอบสถานีการค้าแห่งนี้อย่างแข็งแรง เรียกว่า "ป้อม เซนต์จอร์จ"
 ป้อมนี้ต่อมา เจริญขึ้น เป็นหมู่บ้านและ เป็น เมืองมัทราสไปในที่สุด⁶⁸ และ เป็น เมืองผลิตผ้า เป็นสินค้า
 ที่สำคัญ ทำให้ เมืองนี้มีบทบาทไม่แพ้ เมืองมาสุลิปตัมบนชายฝั่งโคโรมัน เดล นอกจากนั้นบริษัทยัง
 ได้รับอนุญาตให้มาค้าที่ซูกลิชายฝั่ง เบงกอล บริษัทได้สร้างป้อมปราการฟอร์ต วิลเลียม เจริญขึ้น
 กลายเป็น เมืองสมัยใหม่เรียกว่า "เมืองกัตตา" อันเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญ การที่พ่อค้า
 อังกฤษมาสร้างสถานีการค้าในอินเดีย ขยายใหญ่ออกเป็นหลายสถานีการค้าขึ้น พ่อค้าชาวอังกฤษ
 ได้สังเกตเห็นว่าอินเดียมีสินค้าที่สำคัญหลายชนิด เป็นที่นิยมของพ่อค้าทางแถบตะวันออกโดยเฉพาะ
 สินค้าผ้า และตลาดสินค้าผ้าที่สำคัญที่มีความต้องการสินค้าผ้าในปริมาณสูง คือ ตลาดในเมือง
 อยุธยา และตลาดแห่งนี้ยังเป็นแหล่งค้าขายกับตลาดจีน มีสินค้าจีน เช่น ไหม เครื่องลายคราม⁶⁹
 ดังนั้น เรือสินค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษจึงบรรทุกสินค้าผ้าทั้งคุณภาพดี และคุณภาพ
 พอใช้ได้ที่เป็นผ้าดอก ผ้าเนื้อหยาบมาจำหน่าย⁷⁰ ยังตลาดอยุธยา เป็นประจำสม่ำเสมอ จวบจน
 อยุธยาได้สลายไปในปี พ.ศ. 2310

⁶⁸ ทารดี มหาพันธ์, ประวัติศาสตร์เอเชียใต้ (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช),
 หน้า 64.

⁶⁹ รong ศยามานนท์ และ วิลาสงส์ นพรัตน์, "ประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา,"
แสดงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี 3 (พฤษภาคม 2515), หน้า 77.

⁷⁰ กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 32 เล่ม 18, หน้า 250.

พ่อค้าฝรั่งเศส

ชาวฝรั่งเศสพวกแรกที่เดินทางเข้ามากรุงศรีอยุธยา นั้น มีจุดประสงค์เพื่อเผยแพร่ศาสนา คือ บาทหลวงฝรั่งเศส ได้แก่ สังฆราชแห่ง เบริค (Beryte) ชื่อ ลามอตต์ ลัง-แบร์ด (La Motte Lambert) พร้อมด้วยบาทหลวงอีก 2 รูป เดินทางเข้ามาในปี พ.ศ. 2205 ต่อมาในปี พ.ศ. 2207 คณะบาทหลวงชุดที่ 2 ประกอบด้วย สังฆราชเฮลิโอโพลิส (Heliopolis) ชื่อ บัลลู (Pallu) นำบาทหลวงอีก 4 รูป เข้ามาเผยแพร่ศาสนา เมื่อกลับไปฝรั่งเศส สังฆราชได้มีสาส์นไปถวายพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส เล่าถึงความสำเร็จในการเผยแพร่ศาสนาในอยุธยา ทำให้พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 และสันตปาปา เคลเมนต์ ที่ 9 ได้มีพระราชสาส์นมาถวายสมเด็จพระนารายณ์แสดงความชื่นชมยินดีและขอบคุณสมเด็จพระนารายณ์ที่โปรดฯ ให้คณะบาทหลวงทำการเผยแพร่ศาสนาอย่างเสรี⁷¹

เนื่องจากในขณะนั้น สังฆราชแห่ง เบริคได้เข้ามาเห็นความรุ่งเรืองของการค้าของไทยที่มีสินค้าอุดมสมบูรณ์ในตลาด ดังนั้นในปี พ.ศ. 2223 บริษัทอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศส⁷² จึงขออนุญาตตั้งคลังสินค้าที่อยุธยา มีเมอสิเออร์ เดส์ลัง บูโร (Deslandes Boureau) เป็นหัวหน้าคลังสินค้าคนแรก โดยมุ่งหมายเพื่อซื้อดีบุก พริกไทย และสินค้าที่มาจากจีน ญี่ปุ่น

⁷¹ ขจร สุขพานิช, "เอกสารในสมัยสมเด็จพระนารายณ์," สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับพิเศษ (3 มิถุนายน 2529), หน้า 7-9.

⁷² บริษัทอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศส หรือ Compagnie Royale des Indes Orientales ตั้งขึ้นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2207 โดยวิธีเรียกหุ้นแต่ขาดทุน ดังนั้นในปี พ.ศ. 2228 โดยการสนับสนุนของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 จึงได้จัดตั้งใหม่ มี มาควิส เดอ แซงเล เป็นผู้อำนวยการบริษัท ประกอบด้วยคณะกรรมการอีก 12 คน เพื่อจัดระเบียบของบริษัททั่วไป ในครั้งแรกมาตั้งที่เมืองมาดากัสกา แล้วขยายกิจการเข้ามายังอินเดีย มีห้างใหญ่ที่เมืองมาสุลีปะดัมและปอนดิ เชอร์รี่.

และเมืองต่าง ๆ ที่ส่งเข้ามาขายที่ตลาดอยุธยา⁷³ สมเด็จพระนารายณ์ทรง เติ้มพระทัยต้อนรับ พ่อค้าฝรั่ง เกษ เป็นพิเศษ ไปรดาให้ผู้รักษาป้อมที่บางกอกยิงสวดต้อนรับ พร้อมทั้งพระราชทาน ไม้และอุปกรณ์ในการสร้างบ้านให้แก่พ่อค้าฝรั่ง เศษ⁷⁴ ในปีเดียวกันสมเด็จพระนารายณ์ได้ส่ง ชูตไปฝรั่ง เศษ เพื่อเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แต่ปรากฏว่าคณะราชทูตชูดนี้ไปไม่ถึงเรือถูกพายุ อันปางและหายสาบสูญ ต่อมาในปี พ.ศ. 2227 จึงส่งคณะทูตชุดที่ 2 ไปเจริญสัมพันธไมตรี และสอบสวน เรื่องการสูญหายของคณะราชทูตชุดแรก ราชทูตชุดนี้มี 2 นาย คือ ขุนทิชัยวาทิต และขุนพิชิตไมตรี การเดินทางของคณะทูตชุดนี้ประสบความสำเร็จ เพราะคอนชากลับได้นำ เรอวาเลีย เดอชมองด์ (Chevelier de Chaumont) ราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 เดินทางมาเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ในปี พ.ศ. 2228 ทั้งนี้เพราะบริษัทอินเดียตะวันออกของ ฝรั่ง เศษต้องการจะมีบทบาททางการค้าในตลาดอยุธยาเพิ่มมากขึ้น สาเหตุสำคัญของสนธิสัญญา ที่ทำในครั้งนี ทางราชสำนักอยุธยาอนุญาตให้บริษัทฝรั่ง เศษตั้งสถานการค้าในพระราชอาณาจักร ไทยนี้โดยเสรี ในการค้าขายสินค้าไม่ผิดกฎหมาย โดยไม่ต้องเสียภาษีทั้งขาเข้าและขาออก แต่ต้องให้เจ้าหน้าที่ไทยตรวจตามธรรมเนียม และถ้าพระมหากษัตริย์ไทยมีพระราชประกาศใน สินค้าบางอย่าง เพื่อใช้ในราชการแล้ว พระองค์ทรงมีสิทธิเลือกซื้อสินค้านั้น ๆ ไว้ได้ก่อน⁷⁵

⁷³ กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 44 เล่มที่ 26 เรื่องจดหมายเหตุของ คณะพ่อค้าฝรั่ง เศษ ซึ่ง เข้ามาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหา (กรุงเทพมหานคร: องค์การการค้าสุทธา, 2511), หน้า 71.

⁷⁴ กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 27 เล่มที่ 15 เรื่องไทยกับฝรั่ง เศษ เป็น ไมตรีกันครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ แปลจากภาษาฝรั่ง เศษของมองซิเออร์ ดัน เย, หน้า 263.

⁷⁵ กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 41 เล่มที่ 24 เรื่องจดหมายเหตุของ คณะพ่อค้าฝรั่ง เศษซึ่ง เข้ามาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหา (กรุงเทพมหานคร: องค์การการค้าสุทธา, 2511) หน้า 31.

และบริษัทมีสิทธิ์แต่ผู้เดียวในการค้าที่ตึกที่เกาะกลาง (ภูเก็ท) แล้วที่สำคัญคือ ไทยยกเมืองสงขลาให้แก่บริษัท เพื่อสร้างป้อมปราการ และให้บริษัทจัดการได้ทุกอย่างตามที่ต้องการ⁷⁶

การทำสัญญาในครั้งนี้จะเห็นได้ว่า สมเด็จพระนารายณ์ทรงต้องการขีมือฝรั่งเศส จัดการความไม่ราบรื่นของการเมืองภายใน และภัยคุกคามจากฮอลันดาที่พยายามจะข่มขู่ไทย เพราะต้องการเกาะภูเก็ต พระองค์จึงจึงขิงยกให้ฝรั่งเศสก่อน ส่วนเมืองสงขลานั้น เป็นดินแดนที่ยุ้งยาก เพราะเกิดกบฏติดต่อกันมาประมาณ 30 ปี สมเด็จพระนารายณ์เพิ่งปราบได้เมื่อ พ.ศ. 2222⁷⁷

เมื่อคณะชุด เดอโซมงค์ เดินทางกลับฝรั่งเศสนั้นได้นำคณะชุดชุดที่ 3 ของไทยไปเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 เมื่อ พ.ศ. 2229 โดยมีออกพระวิสุตรสุนทร (โกษาปาน) เป็นหัวหน้าคณะราชทูตนำพระราชสาส์นของสมเด็จพระนารายณ์ถวายต่อพระเจ้าหลุยส์ที่พระราชวังแวร์ซายส์ และ เมื่อคณะชุดชุดที่ 2 เดินทางกลับอยุธยาในปี พ.ศ. 2230 ฝรั่งเศสได้ส่งคณะชุดชุดที่ 2 มี เดอลาอูแบร์ (De La Loubère) เป็นราชทูต และเพื่อหวังความสำเร็จในการค้าจึงส่ง มองซิเออร์ เซเบเรต์ (Céberet) ซึ่ง เป็นบุคคลสำคัญในการ เป็นผู้นำและผู้เชี่ยวชาญทางการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศส แสดงให้เห็นถึงความหวังของฝรั่งเศสที่จะใช้อยุธยา เป็นศูนย์กลางการค้าของบริษัท และตำแหน่งที่ เซเบเรต์ได้รับในคณะชุดนี้

⁷⁶ ขจร สุขพานิช, ออกอภิวชิโยเนนทร์ หรือการต่างประเทศในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ (กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าคุรุสภา, 2527), หน้า 21.

⁷⁷ กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารที่ 34 เล่มที่ 20 "ว่าด้วยหนังสือสัญญาค้าขายระหว่างประเทศสยามกับประเทศฝรั่งเศสในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช, หน้า 136.

คือ เป็นอุปชุต ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการมาราชสำนักอยุธยาในครั้งนั้นของลาอูแมร์และ เซเบเรต์ มาในฐานะผู้แทนทางการชุต (Envois extraordinaires) ของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส⁷⁸

จากภาพที่เสนอข้างต้นย่อมเป็นที่ประจักษ์ได้ว่า ตลาดการค้าอยุธยานับว่ามีบทบาทที่สำคัญแห่งหนึ่งในเอเชีย อันเป็นผลทำให้ตลาดซีกโลกไปด้วยห่อค้ามากมาย ตลอดจนสินค้านานาชนิด ดังที่ นิโกลาส์ แซร์แวงส บาทหลวงฝรั่งเศส ได้เห็นชาติต่าง ๆ ที่เข้ามาตั้งห้างใหญ่โตตามบริเวณต่าง ๆ ได้แก่ บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเป็นห้างของห่อค้าฮอลันดา ห่อค้าอังกฤษ ส่วนห่อค้าแขกมัวร์ และห่อค้าจีน มีจำนวนมากพอ ๆ กันเดินทางมาค้าขาย อย่างสำเภากันเดินทางเข้ามาไม่ต่ำกว่าปีละ 15 ถึง 20 ลำ โดยบรรทุกสินค้าดี ๆ มาจากประเทศจีนและประเทศญี่ปุ่น⁷⁹ เพื่อจำหน่ายแลกเปลี่ยนกับห่อค้าพวกต่าง ๆ ที่เดินทางมาค้าขายที่ตลาดในเมืองพระนครแห่งนี้ ซึ่งจะมีทั้งห่อค้าจากภายในและภายนอก ดังที่ โยส เซาเดน ห่อค้าฮอลันดา ได้กล่าวไว้ว่า "มีตลาดซื้อขายและหมู่บ้านจำนวนเหลือคณานับ บรรดาเมืองใหญ่ ๆ นั้นคือ อยุธยา พินนุโลก สวรรคโลก ลำปาง สันนาสัย กำแพงเพชร นครสวรรค์ ฉะนาศรี นครศรีธรรมราช พัทลุง บางกอก เพชรบุรี ราชบุรี มะริด และ เมืองอื่น ๆ อีกมากมาย"⁸⁰

⁷⁸ กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 43 เล่มที่ 25 เรื่องจดหมายเหตุของคณะห่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชภาคที่ 4 คำสั่งใหม่องซิเออร์เซเบเรต์ ผู้แทนบริษัทฝรั่งเศสอินเดียตะวันออกมาประเทศสยามพร้อมด้วยราชชุต (กรุงเทพฯ: องค์การคำครุสภา, 2511), หน้า 115-320.

⁷⁹ นิโกลาส์ แซร์แวงส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม สันต์ ท.โกมลบุตร แปล, (พระนคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2506), หน้า 64-68.

⁸⁰ กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 76 เล่มที่ 47 จดหมายเหตุของโยส เซาเดน ห่อค้าฮอลันดาผู้เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมและสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พระนคร: องค์การคำครุสภา, 2513), หน้า 119-120.

พ่อค้าจีน

จากการที่ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์อยุธยาและจักรพรรดิจีนจะ เกี่ยวข้องกับการค้า ในรูปบรรณาการที่จักรพรรดิจีนส่งมาตอบแทนนั้นล้วน เป็นสิ่งที่มีค่า และ เป็นที่ต้องการของราชสำนัก อยุธยา เช่น ผ้าไหม และ เครื่องลายคราม แม้ในระยะแรกของการติดต่อกันนั้น เป็นไปในรูปแบบ เครื่องบรรณาการ ต่อมาจึงปรากฏว่ากษัตริย์และขุนนางได้จัด เรือสินค้าส่วนตัวไปพร้อมกับ เรือราชทูต เพื่อหวังผลประโยชน์ทางการค้า ดังจะ เห็นจากสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงกล่าวถึงไมตรีระหว่างไทยกับจีนว่า

"เหตุที่เมืองไทยดำเนินไมตรีกับกรุงจีน เกิดด้วย เรื่องไปมาค้าขายถึงกันทางทะเล เมืองไทยมีสินค้าหลายอย่าง ซึ่งเป็นที่ต้องการในเมืองจีนแต่โบราณมา และ เมืองจีน ก็มีสินค้าหลายอย่างที่ไทยต้องการเหมือนกัน การไปมาค้าขายกับเมืองจีน ไทยได้ ผลประโยชน์มาก แต่ประเพณีในครั้งนั้น การเมืองต่างประเทศไปค้าขายต้องมีเครื่อง ราชบรรณาการไปถวายพระเจ้ากรุงจีน จึงจะปล่อยให้ค้าขายได้โดยสะดวก"⁸¹

การดำเนินการค้าระหว่าง 2 อาณาจักร เป็นไปอย่างสืบเนื่อง จนมาถึงพุทธศตวรรษ ที่ 27 ฐานะของพ่อค้าจีนในอยุธยามีความสำคัญมากขึ้น (ตัวอย่างได้มาจากรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ พ.ศ. 2148-2163) เพราะทุก ๆ ปี ชาวจีนจากภาคใต้ของพม่าเข้ามาเอา สินค้าจีนนานาชนิดมาขายเป็นจำนวนมาก แล้วพากลับจะบรรทุกไม้ฝาง ตะกั่ว และสินค้าอื่น ๆ อีกมากกลับไป⁸² ผล เมืองของอยุธยาจะให้การต้อนรับชาวจีนที่เดินทางมาค้าขายด้วยน้ำใจจริง ทำให้เกิดความ เป็นมิตรกันอย่างแท้จริง

⁸¹ เรื่องพระราชไมตรีระหว่างกรุงสยามกับกรุงจีน (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2456). หน้า คำนำ.

⁸² Jeremias Van Vliet, "Description of the Kingdom of Siam," Journal of the Siam Society 7 (1910), pp. 1-108.

ดังจะ เห็นได้จาก การที่ย่านร้านค้าและที่อยู่อาศัยของพวกพ่อค้าจีนอย่างมากมายใน เมืองพระนครหรืออยุธยา⁸³ แม้ว่าในช่วงสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม การค้าระหว่าง อยุธยา กับญี่ปุ่น มีความรุ่งเรืองจนทำให้เกิดการกระทบกระเทือนกับการค้าของจีนก็ตามที่ คนจีนก็ยังมิมีบทบาทสำคัญในการควบคุมเรือสินค้าในนามของกษัตริย์และขุนนางอยุธยาที่ปรากฏเด่นชัด เจน ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง มีความก้าวหน้าสองประการที่ยังประโยชน์แก่พ่อค้าจีน ประการที่หนึ่งคือ ความขัดแย้งของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองกับชุมชนชาวญี่ปุ่นที่ไม่พอใจในการชิงราชบัลลังก์ ทำให้สมเด็จพระเจ้าปราสาททองบังเกิดเกรงการที่มีคิดทรยศ จึงได้สังหารหมู่ชุมชนญี่ปุ่นในอยุธยาเสีย และขับไล่ชาวญี่ปุ่นออกนอกประเทศ⁸⁴ ดังนั้นการค้าระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นจึงตกมาอยู่ในมือของชาวจีนเกือบจะทั้งหมด เพราะภายหลังจากนั้นไม่นานญี่ปุ่นได้ประกาศปิดประเทศ ห้ามชาวต่างชาติเข้าไปค้าขายยกเว้นชาวจีน⁸⁵ จนเกิดการแข่งขันกับพ่อค้าฮอลันดาในการนำสินค้าไปตลาดญี่ปุ่นและได้ทวี⁸⁶

⁸³ สกินเนอร์ วิลเลียม, สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, พรรณี จิตรพลรักษ์ และคณะ แปล, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2529), หน้า 8-9.

⁸⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8-9.

⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8-9.

⁸⁶ George Vinal Smith, The Dutch East India Company in the Kingdom of Ayutthaya 1604-1694, p. 188.

ประการที่สอง คือ การปรับตัวได้อย่างรวดเร็วของพ่อค้าจีนต่อระบบใหม่ เกี่ยวกับการผูกขาดการค้าของหลวง โดยพระเจ้าแผ่นดินทรงตระหนักดีว่า ผลกำไรการค้าของหลวงจะมีมากขึ้นหากทรงใช้พ่อค้าชาวจีนซึ่งเป็นนักเดินเรือที่มีความสามารถยิ่ง โดยเฉพาะในการหาเมืองท่า ดังนั้นชาวจีนจึงเป็นพ่อค้าที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงดึงเข้ามาสู่ระบบราชการ โดยแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งชั้นสูง ๆ ตลอดจนการให้มีสิทธิสภาพในการดำเนินการค้าได้ทั่วประเทศ⁸⁷ โดยการเป็นพ่อค้าย่อย

[การให้ความสำคัญต่อพ่อค้าจีนว่า เป็นพ่อค้าย่อยที่มีบทบาทต่อพ่อค้าภายในนั้น เป็นเพราะคนจีนเป็นชาวต่างชาติที่มีโอกาสดีกว่าพวกชาวต่างชาติพวกอื่น ๆ คือ พวกมอญ ลาว และแขกพวกต่าง ๆ กล่าวคือ สภาพสังคมอยุธยาจะประกอบด้วยชน 2 ชั้น คือ ชนชั้นปกครอง ได้แก่ พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และชนชั้นขุนนาง ส่วนชนชั้นไพร่และทาสจะเป็นพวกที่อยู่ในชนชั้นที่ถูกปกครอง ได้แก่ ประชากรส่วนใหญ่ของราชอาณาจักรอยุธยา ชนชั้นไพร่ส่วนใหญ่ต้องติดอยู่กับระบบ เกณฑ์แรงงานมารับใช้ราชการ ไม่สามารถเดินทางและย้ายที่อยู่ได้อย่างอิสระ ต่างจากชาวจีนจะมีอิสระในการเดินทาง หรือย้ายที่อยู่ไปในถิ่นที่ต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักรได้ คนจีนล้วนเป็นผู้ที่มีความชำนาญในด้านการค้า ทำให้รัฐดึงพวกจีนที่เป็นผู้ชำนาญเหล่านี้เข้ามาสู่ระบบการค้า]

ในด้านการค้ากับต่างประเทศ คนจีนได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่เป็นนายสำเภา และถูกเรือที่จะไปค้าขายกับต่างประเทศ ดังปรากฏในกฎหมายในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ในพระอัยการตำแหน่งนาพลเรือน ได้ระบุไว้ว่า⁸⁸

⁸⁷ Jeremias Van Vliet, The Short History of the Kings of Siam. (Bangkok: The Siam Society, 1975), p. 66..

⁸⁸ กรมศิลปากร, กฎหมายตราสามดวง, หน้า 117-118.

จันทู	นายสำเภา	สักดินา 400 ไร่
ตันหน	ดูทาง	ถือสักดินา 200 ไร่
ลำตัว	บัญชีใหญ่	ถือสักดินา 100 ไร่
บั้นจู	ซ่อมแปลงสำเภา	ถือสักดินา 80 ไร่

ตั้งนั้นคนจีนจึงถูกอุทกกลืนเข้ามาอยู่ในระบบสังคมของอยุธยา และมีอิสระในการประกอบอาชีพค้าขายโยกย้ายไปในที่ต่าง ๆ ได้ โดยทำหน้าที่เป็นพ่อค้าคนกลาง เป็นผู้ขนย้ายสินค้า เข้าสู่ตัว เมืองและยังรวบรวมสินค้าที่ตามหัว เมืองไม่มีไปขาย เช่น สินค้าอุปโภคบริโภคต่าง ๆ หรืออาจจะนำสินค้าจากพ่อค้าต่างชาติอื่นมาค้าขายด้วย และในระยะที่การผูกขาดการค้าสูงในสมัยอยุธยาตอนกลาง (พ.ศ. 2173-2231) พ่อค้าคนกลางจีนก็เป็นกลไกสำคัญในการ เป็นผู้นำผลผลิตมาส่งพระคลังสินค้า มาในสมัยอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ. 2231-2310) คนจีนยังมีบทบาทต่อการค้าภายในสูง โดยเฉพาะการ เป็นเจ้าภาษีนายอากร⁸⁹ ซึ่งทำหน้าที่ เป็นสื่อกลางในการถ่าย เทผลประโยชน์ส่วน เกินของประชาชนมาสู่กลุ่มชนชั้นปกครอง จากการได้รับการไว้วางใจดังกล่าวข้างต้น ทำให้ภาพการค้าขายภายในและภายนอกในตลาดเมืองอยุธยาจะมีบทบาทของพ่อค้าจีน เป็นกลไกสำคัญ

ดังจะ เห็นได้จากการที่มีตลาดแหล่งค้าขายของจีนหลากหลายใน เมืองพระนครหรืออยุธยา อาทิ ทางแถบชายพระนครด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีโรงสีข้าวของชาวจีนอยู่ตรงบริเวณคลองสวนพลูและบริเวณบางกะจะ ส่วนด้านในกำแพง เมืองก็มีย่านสามม้า ย่านถนนหลวงยาตรา มีห้างร้านจีนตั้งอยู่มากมาย เรียงรายกันอยู่⁹⁰ ซึ่งพออนุมานได้ว่ามีคนจีนใน เมืองอยุธยาประมาณ 4,000 คน หรือ 5,000 คน⁹¹

⁸⁹ พรณี อวนสกุล, "ระบบผูกขาดทาง เศรษฐกิจสมัยอยุธยา," วารสารธรรมศาสตร์ 4 (กุมภาพันธ์ - มีนาคม 2518), หน้า 36.

⁹⁰ ปรีดา ศรีชลาลัย, "คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ เอกสารหอหลวง," แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี 3(มกราคม 2512):

⁹¹ ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2322), หน้า 33 อ้างถึง The Crawford Papers, หน้า 180.

พ่อค้าแขก

พ่อค้าแขกจะถูกเรียกในชื่อต่าง ๆ กันหลากหลายชื่อ เช่น พวกมัวร์ พวกมุสลิม พวก Dabul เป็นต้น พ่อค้าแขกที่เดินทางเข้ามาค้าขายในตลาดอยุธยาบางคนได้ถูกดึงเข้ามาสู่ระบบราชการ อาทิ เช่น "เอกะหมัด" ได้ทำการค้าขายในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม มีความใกล้ชิดกับเจ้านายขุนนางข้าราชการในสมัยนั้นมาก ทั้งยังเป็นเพื่อนสนิทกับสมเด็จพระเจ้าปราสาททองขณะที่ยังเป็นมหาอำมาตย์อยู่⁹² ท่านผู้นี้เมื่อรับราชการได้รับตำแหน่งใหญ่โต เป็นถึง เจ้าพระยาบวรราชนายก

จากการค้ามีความรุ่งเรืองทางซีกฟากสมุทรตะวันตกด้านมหาสมุทรอินเดียที่คั่งคั่งค้าขายกับพ่อค้าแขกพวกต่าง ๆ ในกฎหมายพระโอยการตำแหน่งนาพลเรือน ให้พระจุฬาราชมนตรีกรมท่าขวาทำหน้าที่ในการควบคุมการค้าของฟากสมุทรนี้ โดยมีตำแหน่งต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่รับผิดชอบเป็นหน่วยงานไป การค้ากับฟากสมุทรนี้ เมืองท่ามะริด และตะนาวศรี มีบทบาทสำคัญมาก เท่าที่ปรากฏผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งไปเป็นเจ้าเมือง และเจ้าท่า ที่ทำหน้าที่ในการควบคุมการค้าขายล้วนแต่เป็นผู้มีเชื้อสายแขกเกือบทั้งสิ้น เช่น ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ พระอนุรักษราชา บุตรพระยาศรีนวรัตน์ (อากาศพระหมัด) เป็นผู้มีความกล้าหาญและมีฝีมือ เข้มแข็งไปรดเกล้าฯ เลื่อนบรรดาศักดิ์ให้เป็น เจ้าพระยาศรีไชยหาญณรงค์ เป็นผู้สำเร็จราชการ เมืองตะนาวศรี หลวงศรียศ น้องชายของท่านผู้นี้ ก็ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น พระยาจุฬาราชมนตรีเจ้ากรมท่าขวา⁹³ เป็นต้น บรรดาแขกเหล่านี้จึงเป็นกลไกในแวดวงที่เกี่ยวข้องกับพ่อค้าแขกจากภายนอก

⁹² เพ็ญศรี กาญจนโนนชัย และคณะ. บทบาทมุสลิมในปลายอยุธยา-ธนบุรี พ.ศ. 2300-2325 (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์, 2521), หน้า 29.

⁹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 44.

พ่อค้าแขกที่มาจากอินเดียและตะวันออกกลาง เป็นคู่แข่งที่สำคัญของพ่อค้าตะวันตก ดังจะเห็นได้จากในปี พ.ศ. 2163 (ค.ศ. 1620) ที่เกิดภาวะสินค้าฝ้ายที่นำเข้ามาจากฝั่ง ไคโรมันเดิล เข้ามาจนล้นตลาด โดยการนำเข้ามาของพ่อค้าแขก ทำให้ฮอลันดาและอังกฤษ ไม่พอใจและประสมกับความขาดทุน ราคาสินค้าตกต่ำ⁹⁴

บทบาทของพ่อค้าแขกนั้นทวีเรื่อยมาดังในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ที่มีโกลาซ์ แชรว์แอส มาทหลวงชาวฝรั่งเศสได้กล่าวถึงพ่อค้าแขกว่า มีส่วนในการทำการค้ามากในปริมาณที่ใกล้เคียงกับพ่อค้าจีน ในปีหนึ่งจะมีสำเภานำสินค้าเข้ามาไม่ต่ำกว่าปีละ 15 ถึง 20 ลำ⁹⁵

สินค้าที่พ่อค้าแขกนำเข้า ส่วนใหญ่เป็นสินค้าพวกผ้าขนานชนิด ฝ้าย เป็นต้น และเมื่อกลับไปพ่อค้าแขกจะซื้อสินค้าญี่ปุ่น จีน และสินค้าที่เป็นผลผลิตในอยุธยากลับไป สินค้าเหล่านั้น ได้แก่ ทองคำ ทองแดง เครื่องถ้วยชาม น้ำตาล งาช้าง ไม้หอมชนิดต่าง ๆ⁹⁶ ชาวตะวันตก ได้กล่าวถึงความสามารถของพ่อค้าแขกพวกต่าง ๆ โดยเฉพาะพวกฮอลันดาที่มีความสามารถมากในการค้า⁹⁷

ดังนั้น เราจึงเห็นได้ว่า มีชุมชนของแขกพวกต่าง ๆ อยู่ใน เมืองพระนครหรืออยุธยา ตามบริเวณต่าง ๆ ทั้งในกำแพงและนอกกำแพง เมือง ตลอดจนชนพระนครด้านใดมากมายที่ ประกอบอาชีพค้าขายในประเทศอีกด้วย

⁹⁴George Vinal Smith, The Dutch East India Company in the Kingdom of Ayutthaya 1604-1694, p. 172.

⁹⁵นิโกลาซ์ แชรว์แอส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม สันต์ ท.โกมลบุตร แปล, (พระนคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2506), หน้า 68.

⁹⁶กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 18 เล่มที่ 12 รายงานการค้าในกรุงสยาม ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507) หน้า 312-315.

⁹⁷มอริส คอลิส, ชนมวอลไวท์แห่งกรุงสยาม, หน้า 65.

สินค้า : ตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยา (พ.ศ. 2173-2231)

ในการเข้ามาของพ่อค้าชาติต่าง ๆ ที่เข้ามาค้าขายในตลาด เมืองพระนครศรีอยุธยานั้น ปัจจุบันเป็นสิ่งดึงดูดที่สำคัญ คือ สินค้าต่าง ๆ ที่มีในตลาดของ เมืองพระนครศรีอยุธยาเอง และสินค้าส่งผ่านจากพื้นที่ต่าง ๆ มาที่ตลาดอยุธยาในฐานะ เป็นแหล่งกลางของการติดต่อค้าขายของประเทศต่าง ๆ จากฟากมหาสมุทร 2 ซีก คือ ฟากมหาสมุทรอินเดียกับทะเลจีนใต้ ดังนั้นตลาดในเมืองอยุธยาจึงอุดมไปด้วยสินค้าส่งผ่านจากจีน ญี่ปุ่น อินเดีย ตะวันออกกลาง และยุโรป เป็นจำนวนมากที่ใช้เป็นเครื่องอุปโภคและบริโภค ดังจะได้กล่าวต่อไป

สินค้าป่า

ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวคือ ตั้งแต่ พ.ศ. 2173-2231 เป็นระยะพ่อค้าจากยุโรปอันได้แก่ พ่อค้าฮอลันดาต้องการสินค้าป่าในปริมาณสูง ทั้งนี้เพราะสินค้าป่าบางส่วนจะถูกส่งไปจำหน่ายในยุโรปมากกว่าครึ่งหนึ่ง⁹⁸ แล้วอีกส่วนหนึ่งจะถูกส่งไปขายในญี่ปุ่น ดังเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปในช่วงที่ญี่ปุ่นเปิดประเทศซึ่งตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พ่อค้ายุโรปที่ได้รับอนุญาตให้ไปทำการค้ากับญี่ปุ่นนั้นมีเพียงพ่อค้าฮอลันดาเท่านั้น สินค้าป่าอันเป็นที่ต้องการของพ่อค้า ได้แก่ ไม้ฝาง หนังกวาง หวาย การบูร ไม้หอม เขาสัตว์ ดังปรากฏในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2177 เรือของฮอลันดาบรรทุกหนังกวาง เป็นจำนวนสูงถึง 103,480 แผ่น และสินค้าป่าอย่างอื่น ๆ คือ ไม้ฝาง 3,650 ทาม เขาควาย 3,700 เขา ไม้กฤษณา 400 ชั่ง หวาย 200 มัด และหนังกวางแดงฟอกแล้ว 1,200 แผ่น ออกเดินทางไปประเทศญี่ปุ่น⁹⁹

⁹⁸ George Vinal Smith, The Dutch East India Company in the Kingdom of Ayutthaya 1604-1694, p. 177.

⁹⁹ กรมศิลปากร, เอกสารฮอลันดาสมัยอยุธยา, หน้า 152.

ในการต้องการสินค้าป่า นอกจากหอค้าขอสันตาแล้ว หอค้าจีนมีความต้องการไม้
ยิ่งหย่อน ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวพระเจ้าปราสาททองทรงมีมโละผู้ไปออกไป ทำให้การค้า
กับจีนฟื้นตัวขึ้นมาหลังจากที่ตกต่ำไปในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม¹⁰⁰ สินค้าที่เป็นที่
ต้องการของจีนนั้น ได้แก่ ไม้จันทน์ ไม้หอม ไม้กฤษณา นอแรด ไม้ฝาง กระวาน¹⁰¹

ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ สินค้าป่าชนิดหนึ่ง คือ การบูร เป็นสินค้าที่หอค้า
จากยุโรปและตะวันออกกลางสนใจมาซื้อที่ตลาดอยุธยา เพราะการบูรของที่นี่ได้ชื่อว่าเป็น
การบูรที่มีคุณภาพดีเยี่ยม เพราะมี เนื้อแน่นและเป็น เนื้อที่มีราคาแพง นอกจากนี้ยังมีการบูรที่มี
คุณภาพต่ำที่หอค้าจากมักกะสัน (Makassar) นำมาขายให้กับหอค้าชาวยุโรป¹⁰²

¹⁰⁰ สิมแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย,
หน้า 135.

¹⁰¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 135.

¹⁰² ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์, เจ้าเอกมัตริย์สุลัยมาม, (ฉบับย่อ) (กรุงเทพมหานคร:
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527), หน้า 51-52.

สินค้าส่งผ่าน

สินค้าผ้า

นับ เป็นสินค้าที่มีความสำคัญของตลาดภายในและภายนอก พ่อค้าจากภายนอกที่นำสินค้าเข้ามาขายในตลาดใน เมืองพระนครหรืออยุธยา ได้แก่ พ่อค้าตะวันตกที่ประกอบไปด้วย พ่อค้าฮอลันดา พ่อค้าอังกฤษ พ่อค้าฝรั่งเศส จะนำผ้าชนิดต่าง ๆ บรรทุกเรือกำปั่นมาจาก เมืองสุรัต เมืองโคโลมันเตล เมืองแอมฮาว์ เบงกอล ผ้าผืนแพรพรรณจะมีการนำเข้ามา มากมายหลายชนิด ได้แก่ ผ้าด้าย ผ้ายก ผ้ามัด ผ้าม้วน ผ้าม้วน และผ้าประเภทยื่น ๆ ที่มีสีสัน ลวดลายต่าง ๆ มากมาย¹⁰³

นอกจากนั้นแล้ว ตลาดอยุธยาที่มีความสำคัญต่อพ่อค้าจากตะวันตก ใช้เป็นที่ตกลง ในการซื้อผ้าจากพ่อค้าจีน ดังรายละเอียดที่พ่อค้าฮอลันดาได้ทำสัญญาในการซื้อขายผ้าชนิด ต่าง ๆ ได้แก่ โหมดิบ ผ้าแพร ผ้าม้วนระเหย¹⁰⁴ การนำผ้ามาจำหน่ายของบริษัทอินเดีย ตะวันออกของฮอลันดา ในตลาด เมืองอยุธยานั้นปรากฏว่าทางบริษัทจะสั่ง เข้ามาจาก เมือง บัตตาเวีย หรือสั่งจาก เมืองสุรัต และจากสิงคโปร์มาจนถึงสำนักงานใหญ่ของบริษัทที่ บัตตาเวียก่อน. จึงเกิดความล่าช้า ประกอบกับการกำหนดราคาที่ยืดหยุ่นตายตัว ดังนั้น การจำหน่ายสินค้าผ้าของบริษัทฮอลันดาจึงสู้ของพวกพ่อค้าแขกไม่ได้¹⁰⁵

¹⁰³ กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 18 เล่มที่ 12, รายงานการค้าใน กรุงสยามครั้งสมัยสมเด็จพระนารายณ์ (กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าคุรุสภา, 2507), หน้า 312-318 และธวัช รัตนวิชาดี, เมืองไทยในทัศนะฝรั่ง (หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พันเอก หม่อมเจ้าดำแดงฤทธิ อากาศ, 2506), หน้า 99.

¹⁰⁴ กรมศิลปากร, เอกสารฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา, หน้า 14.

¹⁰⁵ ธวัช รัตนวิชาดี, เมืองไทยในทัศนะฝรั่ง, หน้า 99.

พ่อค้าโปรตุเกสก็มีบทบาทต่อการค้าผ้าในตลาด เมืองอยุธยา เช่นเดียวกัน ดังการรายงานของ เมอติเออร์ เวเรต์ ผู้ดำเนินการค้าของบริษัทริน เดียของฝรั่งเศส เสด็จได้อธิบายถึงการแข่งขันแย่งชิงตลาดผ้าในเมืองอยุธยา โดยได้กล่าวถึงพ่อค้าโปรตุเกสนำผ้าดิบ ผ้าแพรขาวบาง และผ้าแพรสีต่าง ๆ จากอินเดียมายัง¹⁰⁶

เมื่อเป็นเช่นนี้ ทำให้ตลาดในเมืองอยุธยาอุดมไปด้วยสินค้าผ้ามากมายหลากหลายชนิด ดังปรากฏในหนังสือเรื่องกรุงเก่าว่า

บ้านป่าชมภูชายผ้าชมภูคาดหนังไก่ ผ้าชมภูเลว ผ้าดินเลว ย่านป่าไหม ป่าเหล็ก ฟากถนนอีกซีกหนึ่ง ชายโหมครุยไหมนั้น โหมเบญจพรรณ ย่านป่าฟูกชายแต่ฟูกและหมอนเมาะ ป่าผ้าเขียวก็ว่าชายเสื้อเขียว เสื้อจีบเอว เสื้อฉีกอบเสื้อสวมหัว กัง เกง-เขียน ล้ามสักลาด ล้ามเลว ดุงหมาก สักลาดปีกทอง ประดับกระจก ถึงหมากเลว ดุงยาสูบประดับทองประดับกระจก ดุงยาสูบ ผ้าลายต่างกันสำหรับทิ้งถาน ชรองพลุสักลาด ปีกทองประดับกระจกชรองพลุ เลวสักลาด เขียวแดง แล้วรับผ้าแขกจาม ริดแก้วฟ้า ริดลอดช่องมาใส่ร้านขาย . . . ย่านหน้าพระกาลมีร้านชำชายหัวในโคลงใบเป็นฝ้าย แล้วไปหน้าจวนคั้งทำหีบฝ้ายชาย . . .¹⁰⁷

นอกจากนั้นยังมีแหล่งขายผ้าที่มาจากต่างประเทศอีกย่านหนึ่ง คือ ย่านจะโกรใหญ่ จะขายผ้าสุริต ผ้าขาว ความต้องการผ้า นับเป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งของพระมหากษัตริย์เพื่อใช้ในกิจการต่าง ๆ เป็นต้นว่า ผ้าแดงทรงตัด เย็บให้เพื่อขบวนในพระราชพิธี หรือการทำสงคราม นอกจากนั้นยังนิยมนำผ้ามาตกแต่งบ้านเรือน และทำเครื่องใช้ต่าง ๆ ดังที่มาทหลวงตาชาวดัดได้บรรยายถึง เรือนพักของราชชุดในกรุงสยามว่า

¹⁰⁶ กรมศิลปากร, ประเพณีพงศาวดารภาคที่ 43, หน้า 130.

¹⁰⁷ ประเพณีพงศาวดารภาคที่ 63, เรื่องกรุงเก่า เล่มที่ 73, หน้า 204-205.

เมื่อเข้าไปจะ เห็นยกพื้นอยู่ทางด้านขวามือปูลาดด้วยพรม เพลอร์ เรีย ข้างบนมีมุขนก หรือ เรือนยอดขนาดใหญ่ทำด้วยผ้าสีทองกับผ้าไหม มีแก้วอีแซนปิดทอง เบื้องใต้มีเบาะรองนั่งหุ้มกำมะหยี่สีแดงประดับด้วยด้ายทอง และโดยที่ประเทศนี้อากาศร้อนมากจึงกินไว้ด้วยผ้าปา เต้ละวดลายงดงาม และปูพื้นห้องด้วย เสื่อทอ เนื้อละเอียด ห้องนอนของชุดนั้นปูด้วยพรม เพลอร์ เรีย และกินผ้า เหน็บด้วยผ้าที่ราคาแพง¹⁰⁸

จากแหล่งจำหน่ายผ้าจะ เห็นว่าผ้าที่มีคุณภาพดี เช่น ผ้าแพร ผ้าไหม ผ้าสักหลาด ผ้ากำมะหยี่ ประชาชนที่บริโภคมผ้าเหล่านี้ล้วนแต่ เป็นพระมหากษัตริย์ ขุนนาง ที่ให้ความนิยมสูง ส่วนผ้าอื่น ๆ ที่มีคุณภาพต่ำ เช่น ผ้าฝ้าย เนื้อหยาบ เป็นผ้าที่ประชาชนโดยทั่วไปใช้กัน

สินค้าจาก เมืองจีน

สินค้าจาก เมืองจีน เป็นที่ต้องการของพ่อค้าชาวตะวันตกในปริมาณที่สูงมาก ทั้งนี้ เพราะการติดต่อโดยตรงของพ่อค้าตะวันตกกับพ่อค้าจีนนั้น เป็นไปด้วยความยากลำบาก พ่อค้าฮอลันดา นับว่ามีความพยายามอย่างยิ่งที่ต้องการสินค้าจีน พวกเขาเครื่องถ้วยชามลายคราม ผ้าไหม ไบซา เป็นต้น จึงใช้ความพยายามทางการทูต เพื่อ เปิดสัมพันธทางการค้ากับจีนหลายครั้ง ก็ไม่บังเกิดผลสำเร็จ ดังนั้นจึงพยายาม เสาะแสวงหาดินแดนที่พ่อค้าจีน เข้าไปติดต่อค้าขาย จนทราบว่าเมืองที่เป็นแหล่งสินค้าจีน คือ บัตตานี ดังนั้นจึงมาตั้งสถานีการค้าที่บัตตานี จาก บัตตานีก็มาติดต่อกับอยุธยาและทราบว่าทางอยุธยามีการติดต่อกับราชสำนักจีนบ่อยครั้ง ฮอลันดาจึงหวังที่จะติดต่อกับจีนโดยผ่านทางอยุธยา ด้วยเหตุผลหลายประการ การดำเนินงานไม่ เป็นไปตามคาดหวัง ดังนั้นฮอลันดาจึงมาค้าในดลลาคออยุธยา เพราะมีสินค้าจีนที่พ่อค้าฮอลันดาต้องการ คือ สินค้าผ้าไหม และเครื่องถ้วยชาม¹⁰⁹

¹⁰⁸ ตาซาร์ด, จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยามของบาทหลวงตาซาร์ด

สันต์ ท. โกลมบุตร แปล (พระนคร: กรมศิลปากร, 2518), หน้า 30.

¹⁰⁹ ฮอลล์, ดี.จี.อี., ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้, หน้า 365-371.

นอกจากหอค้าชอตันคาที่ต้องการสินค้าจีนแล้ว หอค้าตะวันตกพวกอื่น เช่น หอค้าฝรั่งเศษ หอค้าพวกนี้จะสนใจสินค้าจีนที่มีในตลาดอยุธยา คือ ผ้าสีต่าง ๆ ลายทองและเอาไหมทองปัก แพรจีนขาว ของประเภทลวกที่ ทำเป็นภาชนะที่เป็นคู่หรือหีบ พอก เพชรพลอย โมรา ที่ทำเป็นรูปขวด รูปถ้วย หินทำด้วยมิดและหัวไม้เท้า ของเหล่านี้หอค้าฝรั่งเศษสามารถนำไปขายที่ฝรั่งเศษได้กำไรถึง 150-200%¹¹⁰

ปัจจัยภายในต่อการส่งเสริมบทบาทของตลาดในช่วงเวลา พ.ศ. 2173-2231

จากความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของอาณาจักรตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนเรศวร เป็นต้นมาเป็นผลทำให้ราชอาณาจักรอยุธยาอยู่ในความสงบ ดังนั้นหอค้าวาณิชต่าง ๆ เดินทางมาค้าขายเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เป็นผลมาจาก

ความมั่นคงปลอดภัยทางการ เมือง

ในระยะแรกที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้ขึ้นครองราชสมบัติในปี พ.ศ. 2173 พระองค์มีความมั่นคงและปลอดภัยในราชบัลลังก์ ทั้งนี้เพราะขุนนางที่สนับสนุนพระองค์ล้วนแต่เป็นผู้ที่มีความใกล้ชิดกับพระองค์ที่ให้ความร่วมมือมาตั้งแต่ต้น เช่น พระอนุชาซึ่งได้เป็นออกญาศรีวรวงศ์ และออกญายมราช ก็เป็นบุคคลที่พระมารดาของพระองค์นำมาเลี้ยงไว้ตั้งแต่เล็กโดยเลี้ยงคู่มากับพระองค์ ได้ทำงานสำคัญในคราวแย่งราชสมบัติ ดังนั้นพระองค์จึงปูนบำเหน็จรางวัลให้ เป็นออกญาจักรี¹¹¹ อย่างไรก็ตามสมเด็จพระเจ้าปราสาททองมิได้ทรงไว้วางพระทัยบรรดาขุนนางที่ใกล้ชิดเหล่านี้เสียทีเดียว พระองค์ทรงดำเนิการที่จะพยายามริดรอน

¹¹⁰ กรมศิลปากร, ภาคที่ 40-41 เล่มที่ 24 "เรื่องจดหมายเหตุของคณะหอค้าฝรั่งเศษ ซึ่งเข้ามาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชภาคที่ 2 (กรุงเทพฯ: องค์การคำคุณา, 2511), หน้า 24-31.

¹¹¹ มานพ ถาวรวิวัฒน์สกุล, "ขุนนางกับความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการปกครองในสมัยอยุธยา", วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530, หน้า 266.

อำนาจของขุนนางด้วยวิธีการต่าง ๆ คือ พระองค์ได้ริตรอนผลประโยชน์ทาง เศรษฐกิจ อันเป็นรากฐานของความมั่งคั่งร่ำรวย อันมาจากการค้าขายของขุนนางให้ลดลงโดยวิธีการ ยุกขาดการค้าให้มีการค้าโดยผ่านพระคลังสินค้า ในการที่จะส่งสำเภาหลวงไปค้าขายยัง ต่างประเทศ โดยมีการคุมสินค้าทั้งขาเข้าและขาออก ตลอดจนการยุกขาดสินค้าประเภท ต่าง ๆ มากมาย¹¹² และการประกาศสินค้าต้องห้ามอันได้แก่ เครื่องอาวุธยุทธโปกรณ์ ต่าง ๆ สินค้าสามัญบางอย่าง เช่น เครื่องถ้วยชาม ก็ต้องให้รัฐเลือกซื้อก่อน¹¹³ ข้าว เปลือก ข้าวสาร ก็เช่นกันห้ามมิให้บรรทุกออกนอกอาณาเขตที่เดียว เว้นแต่จะได้รับ อนุญาตจากพระคลังสินค้าจึงจะบรรทุกไปได้¹¹⁴

การกระทำดังกล่าวนี้มีได้จำกัดแค่การค้ากับต่างประเทศเท่านั้น ยังครอบคลุมเข้ามา ในเครือข่ายภายในด้วย กล่าวคือ พระคลังสินค้ายังได้เข้ามาทำการค้าภายใน หากำไรโดย การนำสินค้าไปค้าขายปลีก ทำให้ผลประโยชน์ตกกับองค์พระมหากษัตริย์มากมายในการขยาย การค้าของหลวง

การกระทำของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองในการขยายการค้าของหลวงนี้ทำให้ พระองค์สามารถกีดกันขุนนางมิให้สร้างอำนาจจากการสะสมทรัพย์สินให้ได้กำไรมาก จากการ ดำเนินการค้าดังแต่ก่อน เท่ากับ เป็นการกำจัดการขยายฐานอำนาจของขุนนางตั้งแต่ระดับ พื้นฐาน ในขณะที่เดียวกับพระเจ้าแผ่นดินกลับสามารถเพิ่มทุนทรัพย์สินจากการค้าได้จำนวนมาก

¹¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 268.

¹¹³ พระยาอนุমানราชธอน, ตำนานศุภกากร (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ รุ่งเรืองธรรม, 2506), หน้า 18-19.

¹¹⁴ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ไทยรมพม่า (พระนคร: สำนักพิมพ์ศิลปวรรณคดี, 2514), หน้า 269.

แล้วนำทรัพย์สิน เหล่านั้นไปใช้จ่ายในการบูรณะและการสร้างวัดรวมถึงการประกอบพิธีกรรมใหญ่โต เป็นการสร้างบุญยามมีให้ปรากฏ ดังที่พระองค์ทรงสร้างพระราชวัง สร้างวัดไชยวัฒนาราม จาร่องรอยทางโบราณสถานที่ปรากฏของวัดนี้ ค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างคงมีมูลค่ามาก

การสร้างความมั่นคงให้เกิดความปลอดภัยอีกประการหนึ่ง คือ การบั่นทอนความชอบธรรมในอำนาจหน้าที่ตามตำแหน่งในราชการของบรรดาขุนนางชั้นสูงให้อยู่ในสถานะที่ไร้เสถียรภาพ ให้เป็นไปอย่างสับสนเนื่องด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การบังคับให้ผู้ปกครองหัวเมืองสำคัญ ๆ ต้องพักอยู่ที่อยุธยา และต้องเข้าเฝ้ากษัตริย์วันละ 3 ครั้ง ทำให้ต้องปล่อยอำนาจหน้าที่ราชการไว้กับบรรดาขุนนางในตำแหน่งรอง ๆ ลงไป นอกจากนี้ยังได้ทรงดำเนินการสืบ เปลี่ยนและจัดวางตำแหน่งขุนนางสำคัญ ๆ ทั้งของเมืองหลวงและหัวเมืองครั้งใหญ่ โดยมีการให้ย้ายสืบ เปลี่ยน ทุก 4-8 เดือน*

ข้อที่น่าสังเกตในการที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงพยายามริดรอนอำนาจขุนนางทางการเมือง ใ้ไร้เสถียรภาพ แต่ขุนนางที่สังกัดในกรมพระคลังสินค้าและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการค้า กลับมีบทบาทเด่นโดยยังอาศัยตำแหน่งหน้าที่ในการแสวงหาผลประโยชน์ เรียกร่องเอา กับพ่อค้าต่างชาติดูแลอยู่เสมอ และแม้ว่าจะสืบ เปลี่ยนตำแหน่งจะมีเสมอ แต่ตำแหน่งพระคลัง-มือออกฎากลาใหม่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนั้น แสดงให้เห็นว่าอย่างไรเสียการนำเอาขุนนางที่ใกล้ชิดเข้ามาคุม ย่อมนำมาซึ่งความมั่นคงและปลอดภัยในราชบัลลังก์ แต่ก่อนจะได้ตำแหน่งที่มั่นคงในฐานะพระคลังได้นั้น ในตำแหน่งนี้ก็มีการย้ายสืบ เปลี่ยนตามหลักฐานที่ปรากฏมีถึง 2 ครั้ง คือ ระหว่างปี พ.ศ. 2180-2183 ทรงสืบ เปลี่ยนตัวขุนนางที่ดำรงตำแหน่ง ฎุทกลาใหม่และตำแหน่งพระคลัง¹¹⁵

*อ่านรายละเอียดได้จากวิทยานิพนธ์ของ มานพ ถาวรวัฒนกุล, "เรื่องขุนนางกับความเปลี่ยนแปลงการปกครองสมัยอยุธยา," หน้า 268-272, และ Dhiravat na Pombejra, A Political History of Siam The Prasatthong Dynasty 1629-1688, Ph.D. Thesis School of Oriental and African Studies, University of London 1984, pp. 174-176, 188-189.

¹¹⁵ กรมศิลปากร, เอกสารขุดค้นดาสมัยอยุธยา, หน้า 229.

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในการดำรงสถานะให้มีความมั่นคงนั้นพระองค์ใช้ฐานะอำนาจโดยอาศัยขุนนางต่างชาติและกลุ่มประชาชนต่างชาติในอยุธยา บุคคลเหล่านี้ล้วนแต่เป็นผู้ที่เคยเป็นพ่อค้ามาก่อน ตัวอย่างเช่น อะคามุซิมหมัด ได้ดำรงตำแหน่งออกพระศรีเนาวรัตน์ ได้รับแต่งตั้งให้ควบคุมการค้าทางฝั่งตะวันออกและอ่าวเบงกอล จากจากรายงานการค้าของยอร์จไวท์พ่อค้าชาวอังกฤษ ได้กล่าวถึงท่านผู้มีได้ให้ความอุปถัมภ์แก่พ่อค้าชาวมัวร์ หรือชาวอิหร่าน อันทำให้พ่อค้าพวกนี้มีบทบาทในด้านการค้ามาก และมีชุมชนเจริญขึ้นในเมืองต่าง ๆ เช่น ที่เพชรบุรี ปรากฏบุรี กุญบุรี และที่ในอยุธยา¹¹⁶

ชาวต่างชาติพวกมัวร์ นับ เป็นพวกที่มีบทบาทมากในช่วง 20 ปีแรกในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เพราะได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะตำแหน่งในหน่วยงานพระคลังสินค้า แม้แต่ตำแหน่งพระคลังสินค้าก็ล้วน เป็นของพวกแขกมัวร์เสีย เป็นส่วนใหญ่¹¹⁷ ดังนั้นพวกนี้จึงมีอำนาจมากและยังเป็นที่โปรดปรานของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอีกด้วย¹¹⁸ อำนาจทางการปกครองหัวเมืองท่าหลายเมือง โดยเฉพาะทางด้านชายฝั่งตะวันตกแก้อ่าวเบงกอล เช่น เบงกอล กอลคอนดา ล้วนอยู่ในเงื้อมมือของพวกนี้ทั้งสิ้น¹¹⁹

¹¹⁶ กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ 12 ภาคที่ 18, หน้า 312-315.

¹¹⁷ มานพ อวรวัดน์สกุล, 'ขุนนางกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการปกครองในสมัยอยุธยา,' หน้า 288.

¹¹⁸ กรมศิลปากร, บันทึกสัมพันธภาพระหว่างกรุงสยามกับนานาประเทศในคริสต์ศตวรรษที่ 17, เล่มที่ 3, สุภรณ์ อัสวสันโสภณ แปล, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2522), หน้า 102.

¹¹⁹ กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 18 ยอซิมไวท์ "รายงานการค้าขายในกรุงสยาม เรื่องจดหมายเหตุในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์, หน้า 505.

สมเด็จพระนารายณ์โปรดฯ ให้พวกเขาสร้างคลังเก็บสินค้าในเมืองท่าทางตะวันตก¹²⁰ สินค้าส่วนใหญ่เป็นผ้าก่อนแพรรณ ซึ่งบางชนิดถึงกับสั่งทอ เป็นพิเศษเพื่อขายในตลาดอยุธยาเท่านั้น¹²¹ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงไม่อาจจะปฏิเสธได้ว่า สภาพตลาดภายในเมืองอยุธยาคงจะคึกคักไปด้วยเรือกำปั่น เรือสำเภา จำนวนมากที่มาจอดรับส่งแลกเปลี่ยนสินค้ามากมาย อันสอดคล้องกับแผนที่ของชาวฮอลันดาให้ภาพย่านชุมชนของห่อค้าแขกภายในที่มีพื้นที่อยู่บริเวณแถบในท่าแพและนอกท่าแพ เมืองออกไปทางซานพระนครด้านทิศใต้ที่ห่อค้าพวกแขกต่าง ๆ อาทิ เช่น แขกมัวร์จะรวมกลุ่มกันอยู่เหนือปากคลองตะเคียน ด้านหลังบ้านตะเกีย เป็นพวกแขกมลายู ตรงข้าม เป็นบ้านพวกแขกมกกะสัน ซึ่งตรงข้ามบ้านแขกนี้มีคลองคันและ เป็นคลองที่ออกแม่น้ำเจ้าพระยาได้ คือ คลองคูจาม เป็นถิ่นที่อยู่ของพวกแขกจาม ตรงด้านปากคลองคูจามตอนเหนือจะเป็นบริเวณที่ตั้งของตลาด เอกที่สำคัญตั้งได้กล่าวมาในบทก่อนแล้ว

ความปลอดภัยจากสงคราม

ความมั่นคงปลอดภัยจากสงครามของบ้านเมือง เป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมให้การค้ามีความรุ่งเรืองประการหนึ่ง นับแต่สมัยสมเด็จพระนเรศวร เป็นต้นมา กษัตริย์อยุธยาส่วนใหญ่พยายามที่จะควบคุม เมืองท่าต่าง ๆ ทั้งทางตะวันตกและทางตะวันออกมากขึ้น มีการดำเนินการทางการเมืองหลายประการในการควบคุม เมืองท่าต่าง ๆ อันเป็นขอบข่ายของการค้าที่สำคัญในอยุธยา เช่น ในการควบคุมการค้าทางด้านตะวันตกนั้น โปรดให้ขุนนางยกทัพโจมตีตะนาวศรี หวายเป็นจากนั้นก็ให้พระยาราชฤทธานนท์ เป็นเจ้าเมืองตะนาวศรี¹²² เมืองท่าสำคัญทางแถบนี้จะทำหน้าที่นำสินค้าจากเมืองท่าในบริเวณอ่าวเบงกอล โคโรมันเดล เข้ามายังตลาดอยุธยาและทำหน้าที่กระจายสินค้าจากภายในตลาดอยุธยาไปฝั่งเมืองท่าฝั่งมหาสมุทรอินเดีย

¹²⁰ นันทวรรณ (เหมินทร์) ภู่ว่าง, "สถานภาพของชนมุสลิมในอยุธยาสมัยศรีสุโขทัย" ที่ 17, "วารสารธรรมศาสตร์" 15, 4 (2529): 223.

¹²¹ เรื่องเดียวกัน.

¹²² กรมศิลปากร, ประวัตินางสาวดาว เล่มที่ 28 พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) (กรุงเทพมหานคร, องค์การการค้าสุภา, 2512), หน้า 218-256.

ส่วนความพยายามควบคุม เมืองท่าทางฝั่งตะวันออก ซึ่งเป็นที่ ๆ เรือสินค้าจากจีน
 ขึ้น มาค้าขาย สินค้าที่เป็นแรงดึงดูดให้พ่อค้าตะวันตก เข้ามาท่าการค้า สินค้าที่สำคัญ คือ
 ดีบุก พริกไทย พริกไทยแห้ง¹²³ ดังนั้น เมืองท่าเหล่านี้จึงคั่งทรวงแหวนมาก และควบคุมไม่ให้
 เมืองท่าเหล่านี้กบฏ ซึ่งจะเห็นได้ชัดในกรณีของกบฏปัตตานีซึ่งเกิดขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้า
 ปราสาททอง¹²⁴

ตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระนเรศวร เป็นต้นมา สภาวะสงครามระหว่างไทยกับพม่า
 ไม่มีการสงครามครั้งใหญ่เกิดขึ้น ทั้งนี้เพราะอาณาจักรพม่าเกิดความแตกแยกกันเองในหมู่
 เจ้านายในราชวงศ์ หลังจากการสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าบุเรงนอง แม้ว่าราชโอรสคือ
 พระเจ้านันทบุเรงพยายามที่จะรวมให้พม่ามีความยิ่งใหญ่เท่าเทียมในสมัยพระรามาธิบดี การ
 แสดงความสามารถ เพื่อให้เป็นที่ยอมรับแก่เมืองต่าง ๆ ที่อยู่ในพระราชอำนาจ โดยการยก
 กองทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา แต่กลับต้องถูกตีโต้กลับไปพร้อมทั้งการสูญเสียพระมหาอุปราชา นำ
 ความเศร้าโศกสู่พระองค์เป็นอันหนัก และในการต่อมาคือดินแดนมอญ ได้แก่ บริเวณตะนาวศรี
 เมาะตะมะ เมาะสาเลิง ต้องตกเป็นของพระนเรศวร มิหนำซ้ำราชโอรสและพระอนุชาของ
 พระองค์ก็ลี้ภัยไปปกครองเมืองแปรและเมืองอังวะก็เอาใจออกห่างจากพระองค์ ตลอดจนพระอนุชา
 ของพระองค์เองที่ทรงลี้ภัยไปปกครองเมืองอังวะ เมืองเชียงใหม่ก็ประกาศอิสรภาพ ส่วนที่เมือง-
 ตองอุก็หันไปร่วมมือกับฝ่ายยะไข่ทำการโจมตีเมืองพะโคและจับพระเจ้านันทบุเรง ในช่วงที่กองทัพ
 ตองอุและยะไข่โจมตีเมืองพะโคแล้วเผาเมืองเป็นเวลาสี่เดือน เด็จพระนเรศวรเสด็จยกทัพใหญ่ไปตี
 พะโค เมื่อเห็นสภาพบ้านเมืองพะโค

¹²³Sarasin Viraphol, Tribute and Profit Sino Siamese Trade
 1652-1853 (Cambridge, Mass: Council on East Asian Studies, Harvard
 University, 1971) p. 62.

¹²⁴George Vinal Smith, The Dutch East India Company in the
Kingdom of Ayutthaya 1604-1694, p. 90.

พินาศ พระองค์จึง เดินทัพไปตองอูและล้อม เมืองไว กองทัพยะไข่พันธมิตรของตองอูได้ยก กองทัพมาช่วย ทำให้สมเด็จพระนเรศวรถูกตีกระหนาบ 2 ด้าน เกิดขัดสนเสบียงอาหาร จะต้องยกกองทัพกลับ¹²⁵

ทางหน้าตอนใต้ที่เป็นหัว เมืองมอญได้จังหวัดระนี้ หัวหน้านมอญได้ทาบหนามนาย เตอ บรีโต ชาวต่างชาติเชื้อสายโปรตุเกส เป็นกษัตริย์ปกครอง เมืองสิเรียม และในระยะต่อมาก็เป็นเจ้า ปกครองหน้าทางใต้ได้¹²⁶

จากการที่สมเด็จพระนเรศวรทรงทำการแผ่อำนาจขยายขอบ เขตปริมณฑลออกไป ครอบคลุมบริ เวณดินแดนมอญโดยคุม เมืองท่าสำคัญทางชายทะเลตะวันตก อาทิ มะริด ตะนาวศรี เมาะตะมะ ตลอดจนหัว เมืองทาง เหนือขึ้นไปถึงอาณาจักรลานนา ทำให้อยุธยา เป็น ศูนย์กลางรวบรวมสินค้าได้กว้างขวางขึ้น ผลักดันให้ตลาดอยุธยามีลูกค้าใหม่ ๆ เข้ามาค้าขาย คือ พ่อค้าญี่ปุ่น พ่อค้าฮอลันดา เข้ามาค้าขายด้วยนับแต่ช่วงสมเด็จพระนเรศวรเป็นต้นมา มหภาพของพ่อค้า 2 ชาตินี้มีว่ามีบทบาทโดดเด่นในโลกการค้าของตลาดอยุธยา ซึ่งแต่เดิม พ่อค้าจีนจะมีบทบาท เด่นที่สุดในตลาดอยุธยา

¹²⁵ เพ็ชรี สุมิตร, ประวัติศาสตร์หน้า (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2519), หน้า 80-85.

¹²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 88.

นโยบายและแนวปฏิบัติของพระมหากษัตริย์ว่าด้วยการค้า

พระมหากษัตริย์นับว่ามีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการค้า โดยเฉพาะการค้ากับชาวต่างประเท ทรงเปิดโอกาสให้ชาวต่างประเทศเข้ามาทำการค้า ไม่ว่าจะเป็นพ่อค้าจีน พ่อค้าแขก พ่อค้าผู้ใ้ หรือพ่อค้าตะวันตก ตลอดจนพ่อค้าจากประเทศเพื่อนบ้าน เช่น พ่อค้าจากคามสมุทรลายุ เขมร จามปา ลาว โดยที่พ่อค้าเหล่านี้จะเข้ามาทำการค้าขายในตลาดในเมืองพระนครหรืออยุธยากับพระคลังสินค้าที่เป็นกลไกของรัฐในการควบคุมปริมาณ ตลอดจนราคาสินค้าในการซื้อขายในท้องตลาด ยุทธศาสตร์การค้าสินค้าส่งออก อันได้แก่ สินค้าป่าที่มีบางประเภทที่ถูกกำหนดให้เป็นสินค้าต้องห้าม ตามคำให้การชาวกรุงเก่าได้ระบุถึงสินค้าต้องห้ามดังนี้ งามช้าง ผ่าง ตะกั่ว ไม้ดำ ไม้แดง ชัน รุก จันทน์ ชะมด ครั่ง¹²⁷ สินค้าเหล่านี้พระคลังสินค้าจะทำหน้าที่เป็นผู้ส่งออกแต่เพียงผู้เดียว ดังนั้นพระคลังจึงเป็นเสมือนตลาดใหญ่ในการค้าผลผลิตสินค้าป่าต้องห้าม เหล่านี้แก่ชาวต่างประเทศที่มาทำการค้า และเพื่อเป็นการให้การค้ากับต่างประเทศ เป็นไปด้วยความเรียบร้อยได้ผลประโยชน์เข้าท้องพระคลังอย่างเต็มที่ พระมหากษัตริย์ทรงมีนโยบายให้พ่อค้าชาวต่างประเทศให้ยุทธศาสตร์ซื้อสินค้าบางประเภทได้ดังเช่น สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงทำสัญญากับบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาในการให้บริษัทยุทธศาสตร์สินค้าหนังกวางและไม้ฝางแต่ผู้เดียว พระองค์ให้สิทธิในการค้าสินค้านี้ในตลาดเมืองอยุธยาแก่บริษัทนี้อย่างเต็มที่ และยังพระราชทานที่ดินให้แก่ โยส เขา เตน หัวหน้าบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา เพื่อปลูกสร้างบ้านเรือนและขยายห้าง¹²⁸ นอกจากนั้นแล้วพระมหากษัตริย์องค์ต่อมา คือ สมเด็จพระนารายณ์ทรงมีนโยบายส่งเสริมการค้าและทรงเพิ่มบทบาทของตลาดอยุธยา ทรงเปิดร้านค้าปลีก จำหน่ายสินค้าเครื่องอุปโภค บริโภค ที่เป็นสินค้าหุ่มเฟื่อย ที่เป็นที่นิยมในหมู่ชนชั้นสูง ได้แก่ สินค้าจากเมืองจีน คือ พวกไหม ผ้าแพร เครื่องลายคราม ผลไม้เมืองจีน ตลอดจนสินค้าที่มาจากยุโรป จากเบงกอล โคโรมันเดล จำหน่ายให้แก่ประชาชนโดยทั่วไป

¹²⁷ คำให้การชาวกรุงเก่า, หน้า 279.

¹²⁸ สังข์ พัดโนทัย, พระเจ้าปราสาททอง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2516), หน้า 338-339.

จากการที่พระนครหรืออยุธยามีความปลอดภัยจากศึกสงครามการรุกรานจากภายนอก ทำให้บ้านเมืองสงบ ประชาชนอยู่อย่าง เป็นปึกแผ่นมั่นคงตามหลักฐานที่ปรากฏในปี พ.ศ. 2231 จำนวนประชากรมีจำนวนถึง 1,900,000 คน ในจำนวนนี้ไม่นับคนต่างด้าวที่เข้ามาอยู่อาศัย¹²⁹ จากการที่มีจำนวนประชากรในจำนวน เท่านี้จัดได้ว่า มีจำนวนที่ค่อนข้างมาก อันประชากรเหล่านี้ที่เพิ่มจำนวนขึ้นนั้น ประการหนึ่งน่าจะเป็นผลมาจากการอพยพ เทร่ครัวจากหัว เมืองมอญ ลาว เขมร ในสมัยสมเด็จพระนเรศวรและสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เมื่อคนเหล่านี้ได้เข้ามาอยู่ในเมืองพระนครหรืออยุธยา ได้เข้ารับราชการ เป็นมหาดเล็ก สังกัดในกองกาสาต่าง ๆ นางพวก ก็ได้รับใช้ใกล้ชิดพระมหากษัตริย์สืบทอดมาเป็นตระกูล ๆ บางพวกที่ถูกกวาดต้อนมาจากการสงครามนั้น เป็นผู้ที่มีความสามารถทางช่างก็มีจำนวนหลายกลุ่ม คนเหล่านี้ เมื่อนำมาแล้วจะถูก ถูกกลืนให้เป็นชาว เมืองอยุธยา และก็ได้ถูกจัดให้อยู่รวมกัน เป็นพวก เป็นกลุ่ม โดยทางราชการ ได้จัดให้อยู่ เป็นค่าย¹³⁰ ดังที่จะ เห็นได้จากหลักฐานที่ปรากฏในแผนที่โบราณและชื่อที่ยัง เรียกชุมชน ที่เป็นกลุ่มบุคคล เหล่านี้ปรากฏ เหลือร่องรอย ได้แก่ บ้านมอญ ซึ่งมีมากมายหลายแห่ง กล่าวคือ ทางพระนครด้านใต้ที่อยู่ถัดจากหมู่บ้านโปรตุเกสลงไปถึงหนองหลวงบางตะนาวที่เป็นด้านใหญ่ในการเก็บภาษี ไล่เลยไปถึงบ้านราชคราม (บางโทรในปัจจุบัน) นอกจากนี้แล้วยังมีชุมชนมอญ ทางด้านตะวันออกอยู่ตรงบริเวณตั้งแต่คลองหันตราเรื่อยไปจนถึงคลองบ้านข้าว เม่า หรือคลอง ข้าว เม่า ส่วนทางด้าน เหนือตั้งแต่คลอง เมืองไปจนถึงบ้านโห้สามต้นทางด้านตะวันตกจะมีบ้าน

¹²⁹ ลาลูแบร์, ราชอาณาจักรสยาม, สันต์ ท.โกมลบุตร แปล, หน้า 45-47.

¹³⁰ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ไทยรบพม่า,

ของพวกมอญที่เหนือชนอนบางกลางขึ้นไปถึงบ้านมหาพราหมณ์ การปรากฏชื่อสถานที่ต่าง ๆ ได้แก่ บ้านมอญ บ้านขอม บ้านแขก บ้านพราหมณ์ ในปรากฏการณ์เช่นนี้ย่อมชี้บ่งถึงการมีประชากรเชื้อชาติต่าง ๆ มากมาย และในชุมชนเหล่านี้ย่อมจะมีการดำรงอยู่ในชีวิตส่วนหนึ่งที่จะต้องพึ่งพิงเครื่องอุปโภคจากตลาด และการประกอบอาชีพของคนเหล่านี้ เมื่อแรกเข้ามานั้น ย่อมที่จะประกอบอาชีพตามที่ถนัด ชุมชนต่างชาติเหล่านี้ส่วนใหญ่แล้วคงจะประกอบอาชีพเป็นช่างฝีมือ เช่น ช่างต่อเรือ ช่างเงิน ช่างทอง ช่างทอผ้า ช่างก่อสร้าง จักสาน ช่างโลหะ เงินต่าง ๆ ช่างแกะสลัก ช่างปั้นหม้อ กลุ่มผู้ประกอบการเหล่านี้จะประกอบอาชีพที่สืบทอดต่อกันมา ด้วยคราวแรกจะผลิตขึ้นมาเพื่อใช้กันภายในครอบครัว ต่อเมื่อเหลือใช้ก็นำมาขายในตลาด

จากที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ ได้แสดงให้เห็นว่า สมเด็จพระเจ้าปราสาททองและสมเด็จพระนารายณ์ ได้ทรงพยายามที่จะสนับสนุนด้านการค้าให้มีความรุ่งเรืองยิ่ง ๆ ขึ้น ด้วยเหตุนี้เมื่อการค้าเจริญมากขึ้นเท่าใด ภาพของตลาดซึ่งเป็นแหล่งการค้าย่อมมีความคึกคักติดตามไปด้วย แม้ว่าบทบาทของตลาดในช่วงระยะเวลานี้จะค่อนข้างถูกผูกขาดด้วยกลไกของรัฐก็ตาม

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย